

Θεωρία και ιστορία του καπιταλισμού και το εθνικό φαινόμενο.

Η ελληνική περίπτωση.

IV. Η Επανάσταση του 1821.

Η ίδρυση του νεοελληνικού κράτους

1. Πριν το 1821. Τα «Ορλοφικά» και η «Επτάνησος Πολιτεία»:

Δύο συμβάντα με μη εθνικά χαρακτηριστικά.

Στο προηγούμενο Σεμινάριο υποστηρίξαμε ότι η διαδικασία διαμόρφωσης του ελληνικού έθνους ξεκινάει ουσιαστικά μετά τη Γαλλική Επανάσταση, με την ανάπτυξη και διάδοση της εθνικ(ιστικ)ής ιδέας (και των αντίστοιχων πολιτικών-οργανωτικών πρωτοβουλιών: μυστικές εταιρίες, εκδόσεις κλπ.) με στόχο ένα ανεξάρτητο ελληνικό (εθνικό) συνταγματικό-δημοκρατικό κράτος, μέσα από την ανατροπή της οθωμανικής κυριαρχίας. Η εθνικ(ιστικ)ή ιδεολογία έγινε δυνατό να διαδοθεί σε πλατιές λαϊκές μάζες τόσο στις πόλεις και όσο και στην ύπαιθρο του μετέπειτα ελλαδικού χώρου, ξεκινώντας κυρίως από τις ελληνόφωνες κοινότητες σε πόλεις εκτός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, λόγω των σημαντικών οικονομικών και κοινωνικών διαδικασιών που είχαν συντελεστεί στα τέλη του 18^{ου} αιώνα, με τη διάδοση (σε ευρύτερους γεωγραφικούς χώρους πέραν των πόλεων) των καπιταλιστικών σχέσεων και τον ηγετικό ρόλο των ελληνόφωνων καπιταλιστών, προαγοραστών, των αντίστοιχων εμπορικών και χρηματικών δικτύων, διανοουμένων και μορφωτικών κύκλων.

Υπάρχει εντούτοις η πεποίθηση ότι η Επανάσταση του 1821 δεν ήταν η ιστορικά πρώτη εθνική (ελληνική) επαναστατική κίνηση, αλλά είχαν προηγηθεί και άλλες, με σημαντικότερη την εξέγερση των «Ορλοφικών»: στη διάρκεια του ρωσοτουρκικού πολέμου των ετών 1769-74, και με την παρουσία του ρωσικού στόλου στην Πελοπόννησο, έλαβε χώρα εξέγερση του χριστιανικού πληθυσμού υπό την καθοδήγηση των αδελφών Αλεξέι και Φιοντόρ Ορλώφ.¹

---

1 Θυμίζω ότι σε παράθεμα που συζητήσαμε στο προηγούμενο (IIIο) Σεμινάριο, ο Φρήντριχ Ένγκελς υποστήριζε για το 1821 ότι «οι Έλληνες ξεσηκώθηκαν για άλλη μια φορά, αφού είχαν ήδη από το 1774 επιχειρήσει άλλες δυο φορές να εξεγερθούν» [Engels (1977), “Die auswärtige Politik des russischen Zarentums”, in Marx-Engels-Werke, Bd. 22: 11-59, Dietz Verlag, Berlin (Ost): 30-31].

Στην πραγματικότητα τόσο τα Ορλωφικά, όσο και αντίστοιχες ένοπλες συγκρούσεις ή εξεγέρσεις που συνδέονται με ονόματα όπως του Λάμπρου Κατσώνη ή του Νικοτσάρα είχαν το χαρακτήρα «κλεφτοαρματολικών» ή/(και) χριστιανικών και όχι εθνικών κινήσεων. Τα «Ορλωφικά» οργανώνονται από το ρωσικό κράτος με αίτημα την απελευθέρωση των ορθοδόξων χριστιανών (όχι των «Ελλήνων»!) της οθωμανικής αυτοκρατορίας και παρότι αποτελούν τη σημαντικότερη πριν το 1821 εξέγερση, δεν ριζώνουν στον χριστιανικό πληθυσμό. Όπως σημειώνει η Παπαδιά-Λάλα:

«Οι προπαγανδιστικές αποστολές στα Βαλκάνια, και ειδικότερα στον ελληνικό χώρο, πρακτόρων, όπως ο Παπαζώλης και ο Σάρρος, προετοιμάζουν το έδαφος για την αποδοχή των σχεδίων της Αικατερίνης, που εμφανίζονται συγκαλυμμένα κάτω από τον ιδεολογικό μανδύα της απελευθέρωσης των υπόδουλων ορθοδόξων από τη μεγάλη ομόδοξη δύναμη [...] Η άφιξη μοίρας του ρωσικού στόλου υπό τόν Θεόδωρο Όρλώφ στο λιμάνι του Οιτύλου, στις 28 Φεβρουαρίου 1770 (με το νέο ημερολόγιο), θα δημιουργήσει ανάμεσα στους εγχώριους άκρατο ενθουσιασμό· ενθουσιασμός που ταχύτατα θα εξανεμισθεί, καθώς οι Έλληνες, ιδιαίτερα οι Μανιάτες, θα αντιληφθούν τόσο την αριθμητική ανεπάρκεια των ρωσικών δυνάμεων, όσο και τις δυσκολίες συνεργασίας με τους αρχηγούς τους. Οι κάποιες αρχικές επιτυχίες, όπως η κατάληψη του Μυστρά, θα αμαυρωθούν από τις πράξεις βίας που ακολουθούν και θα εξουδετερωθούν από τις πολλές αποτυχημένες επιχειρήσεις» Αναστασία Παπαδιά-Λάλα (1984): «Η Σμύρνη κατά τα ορλωφικά (1770): Εσωτερικές συγκρούσεις και ευρωπαϊκή παρέμβαση», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, τόμος 5, 133-185: 138.

Στην Πελοπόννησο η εξέγερση πήρε έτσι γρήγορα καθαρά κλεφταρματολικό χαρακτήρα και καταπνίγηκε από ένοπλα σώματα Αλβανόφωνων μωαμεθανών, οι οποίοι ακολούθως επιδόθηκαν σε συστηματικές σφαγές και λεηλασίες σε όλη την περιοχή, με αποτέλεσμα να στραφεί εναντίον τους ο οθωμανικός στρατός. Μάλιστα κατά τη φάση αυτή οι ελληνόφωνοι κλέφτες και αρματολοί, μεταξύ των οποίων και ο πατέρας του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη, Κωνσταντίνος, πολέμησαν από κοινού με τον οθωμανικό στρατό εναντίον των ένοπλων Αλβανόφωνων. Ο Θ. Κολοκοτρώνης περιγράφει τα γεγονότα ως εξής:

«Η αποστασία της Πελοποννήσου έγινε εις τα 1769 [...] ο πατέρας μου ήτον αρχηγός των αρματολών εις την Κόρινθον [...]. Τον καιρόν 'που εξύγωσε το στράτευμα το Τούρκικο εις την Τριπολιτσάν κι' επολιορκούσε τους Αρβανίταις [...] είδανε ότι δεν

ημπορούν να βαστάξουν οι αρβανίτες μέσα στην Τριπολιτσά [...] εμβήκαν εις τα χωράφια, εις τον κάμπον τους εσκότωσεν η καβάλα ως οι θεριστάδες. Έπεσεν η καβαλαριά μέσα και τους εθέρισαν από την μιαν μεριά, η καβαλαριά, από το άλλο μέρος ο πατέρας μου» (Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, *Διήγησις συμβάντων της ελληνικής φυλής από τα 1770 έως τα 1836*: 5-6).²

Είναι επίσης χαρακτηριστικό για τον χαρακτήρα της εξέγερσης των Ορλοφικών ότι οι αρχές και ο πληθυσμός της Ύδρας, της οποίας ο ρόλος στην Επανάσταση του 1821 και στην ίδρυση του ελληνικού κράτους ήταν αποφασιστικός – καθώς αφενός ήταν από τα ελάχιστα ελεύθερα ελληνικά εδάφη πριν τη ναυμαχία του Ναυαρίνου (βλ. παρακάτω), και αφετέρου, οι Υδραίοι πλοιοκτήτες ήταν βασικοί χρηματοδότες της Επανάστασης³ – αρνήθηκαν να συμμετάσχουν τόσο στα «Ορλοφικά» όσο και στις μετέπειτα κινήσεις, με αποτέλεσμα να βομβαρδιστεί η πόλη της Ύδρας από τον Λάμπρο Κατσώνη, αξιωματικό τότε του ρωσικού στρατού:

«Αρνηθέντες οι Υδραίοι να μετάσχωσιν εις την επί Ορλώφ κατά το 1770 επανάστασιν της Πελοποννήσου, απέκτησαν εξαιρετικήν την εύνοιαν της Πύλης, τα μέγιστα δ' επωφαλήθησαν προς ανάπτυξιν του ναυτικού των εκ της συνθήκης του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774) ως κι εκ της συναφούς προς ταύτην εμπορικής συμβάσεως των

---

2 Ο Κωνσταντίνος Σάθας αναφέρει ότι μετά τη νίκη του οθωμανικού στρατού, ο επικεφαλής του, Χασάν μπέης, διάταξε να κατασκευαστεί από τα πτώματα των αλβανόφωνων «πυραμίδες εκ τεσσάρων χιλιάδων κεφαλών προσκεκολλημένων δι' άμμου και ασβέστου» (Σάθας Κωνσταντίνος, *Τουρκοκρατούμενη Ελλάς. Ιστορικών δοκίμιον περί των προς αποτίναξιν του οθωμανικού ζυγού επαναστάσεων του Ελληνικού έθνους (1453-1821)*. Αθήνα, 1869: 528. (https://anemi.lib.uoc.gr/php/pdf_pager.php?rec=/metadata/5/c/2/metadata-02-0000617.tkl&do=232120.pdf&lang=en&pageno=1&pagestart=1&width=365.28%20pts&height=601.92%20pts&maxpage=674).

3 «Οι κατά τους Ναπολεοντείους πολέμους πλουτήσαντες εφοπλισταί συνεισέφερον και πλοία και σιτηρέσια και μισθούς. Το δε μέγεθος των θυσιών κρίνεται εξ ενός αριθμού: Κατ' επίσημα έγγραφα ανήλθον αύται εις 10.000.000 παλ. δρ. δια την Ύδραν, 5.700.000 τας Σπέτσας και 4.430.000 δια τα Ψαρά. [...] Αλλ' αν λάβη τις υπ' όψιν [...] ότι τα εξ εγχωρίων Ελλήνων εισπραχθέντα υπό του δημοσίου εις χρήμα καθ' όλα τα έτη της Επανάστασεως, κατά τας επισήμους δηλώσεις της Λογιστικής Επιτροπής προς την συνέλευσιν του Άργους, δεν υπερέβησαν τα 23 εκατομ. γροσίων [= 38 εκατ. παλ. δρχ. περίπου, Γ.Μ.], πρέπει να παραδεχθή ότι σήμεραν μόνον θυσία δισεκατομμυρίου θα ηδύνατο να ισοφαρίση την γενομένην κατά τον Αγώνα υπό των τριών νήσων» [Α. Μ. Ανδρεάδου (1940), «Εθνικά δάνεια και ελληνική δημόσια οικονομία», σε: του ιδίου, *Έργα*, τ. 1^{ος}, Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα: 304-305].

Πρισίων (1783). Αλλά τελευτώντος του ΙΗ΄ αιώνας ικανά υπέστησαν υπό του Λάμπρου Κατσώνη, μεθ' ου δεν έστερξαν να συμπράξωσιν εις τους κατά θάλασσαν κατά των Τούρκων αγώνας του, καθώς και υπό του εκ Μάλτας αρχιπειρατού Γουλιέλμου [...]. Αμφότεροι εβομβάρδισαν την Ύδραν και επεχείρησαν υπό την αρχηγίαν τού μετά του Κατσώνη συμπράττοντος αρματολού Ανδρούτσου, πατρός του Οδυσσέως, απόβασιν 500 ανδρών, ματαιωθείσαν χάρις εις την ανδρείαν αντίστασιν των κατοίκων» (λήμμα «Ύδρα», *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια* [1933], τ. ΚΓ: 590).

Δεν μπορούν έπομένως να τεκμηριωθούν οι ισχυρισμοί ότι έλαβε χώρα «ελληνική» (εθνική) επανάσταση πριν από το 1821.

Όμως ούτε και το πρώτο ελληνόφωνο κράτος κατά τον 19^ο αιώνα, η βραχύβια «Επτάνησος Πολιτεία» (1800-1815) υπήρξε «Ελλάς», ή κατά οποιαδήποτε έννοια κράτος ελληνικό. Το κράτος των Επτανήσων, τα οποία Επτάνησα προηγουμένως υπήρξαν τμήμα της βενετικής επικράτειας, δημιουργήθηκε μετά την κατάληψη της Βενετίας από τον Ναπολέοντα (1797), ως αποτέλεσμα του συσχετισμού δυνάμεων (και των αντίστοιχων συμφωνιών), μεταξύ Γαλλίας, Βρετανίας, Ρωσίας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Στο Σύνταγμα της «Επτανήσου Πολιτείας», το οποίο εγκρίθηκε το 1803, η έννοια «έθνος» ή «εθνικό» χρησιμοποιείται για να νοηματοδοτήσει πρωτευόντως τους υπηκόους του κράτους και δευτερευόντως όσους ανήκαν σε ένα θρησκευτικό δόγμα:

«Άρθρο 4. Επικρατούσα θρησκεία του Κράτους είναι η Ελληνορθόδοξη. Η Ρωμαιοκαθολική θρησκεία είναι αναγνωρισμένη και προστατευόμενη. Οποιαδήποτε άλλη λατρεία είναι ανεκτή. [...] Νόμος ορίζει τα προνόμια του *Εβραϊκού Έθνους* που είναι εγκατεστημένο στο Κράτος.

Άρθρο 32. Οι Σύγκλητοι εκλέγουν: Τους Αντιπροσώπους του Νομοθετικού Σώματος και τα μέλη της Εκτελεστικής Εξουσίας, ή άλλως Γερουσίας [...] Τα μέλη αυτά των δύο Εξουσιών, δεν θεωρούνται ως Αντιπρόσωποι ή Βουλευτές της κάθε Νήσου χωριστά, αλλά ως *Αντιπρόσωποι και Βουλευτές της ολότητας του Έθνους*.

Άρθρο 46. Οι *Αντιπρόσωποι του Έθνους* είναι απαραβίαστοι και ακαταδίωκτοι. Απαγορεύεται να κατηγορηθούν ή να δικάσούν οποτεδήποτε, για ό,τι είπαν ή έγγραφαν ως Νομοθέτες. Επιτρέπεται εντούτοις να συλληφθούν σε περίπτωση αυτοφώρου αδικήματος είτε δυνάμει εντάλματος σύλληψης»

(<http://www.infokerkyra.gr/protaseis/2-uncategorised/187-syntagma-tis-eptanisou-politeias-tou-1803.html>).

Όταν ψηφίστηκε το Σύνταγμα της Επτανήσου Πολιτείας το 1803 είχαν ήδη τυπωθεί ο *Θούριος*, η *Χάρτα της Ελλάδος* και άλλα κείμενα του Ρήγα. Όμως, οι ιδέες του ελληνικού έθνους και η συναρτώμενη απαίτηση ίδρυσης ενός ανεξάρτητου ελληνικού κράτους δεν είχαν επηρεάσει τους ηγέτες και τον πληθυσμό των Ιονίων νήσων (βλ. επίσης Γερασίμου Ε. Μαυρογιάννη (1889), *Ιστορία των Ιονίων Νήσων, αρχομένη τω 1897 και λήγουσα τω 1815*, 2 τόμοι, τυπογραφείον «Παλιγενεσία», εν Αθήναις, https://mega.nz/#!GJZ0HApA!AFvvyjMTOOxA0ASTu10hTvMYoTGNTcac_QCoxUyILLU4 <https://mega.nz/#!OEBWXI4D!DRmtNUHnoxrh94e2sLIEpfbV39iLvBU29L4ZzB5R85E>).

2. Πολιτικές τάσεις και θεσμικό-συνταγματικό πλαίσιο της Επανάστασης του 1821

Την πολιτική πρωτοβουλία για την Επανάσταση ανέλαβε η Φιλική Εταιρεία. Ως αρχηγός της Επανάστασης τοποθετήθηκε ο Αλέξανδρος Υψηλάντης, Φαναριώτης ως προς την καταγωγή, ο οποίος υπηρετούσε μέχρι εκείνη την εποχή ως αξιωματικός του ρωσικού στρατού.

Όπως ήδη συζητήσαμε, ο Υψηλάντης προσπάθησε να θέσει σε κίνηση την Επανάσταση στη Μολδοβλαχία τον Φεβρουάριο του 1821. Η επιλογή της Μολδοβλαχίας καθορίστηκε πιθανότατα από το γεγονός ότι ο κρατικός μηχανισμός της ημιαυτόνομης αυτής Ηγεμονίας ήταν στα χέρια Ελλήνων και Φιλικών. Εντούτοις, αυτή η πρώτη κίνηση δεν εξασφάλισε τη συμπάρασταση του τοπικού πληθυσμού και καταπνίγηκε από τον οθωμανικό στρατό.⁴

Εντελώς διαφορετική ήταν η εξέλιξη της Επανάστασης, που ξέσπασε στη Νότια Ελλάδα (Πελοπόννησος, Στερεά, νησιά) λίγο μετά, τον Μάρτιο του 1821. Σε σύντομο

⁴ Μετά την ήττα του Ιερού Λόχου, οι περισσότεροι από όσους ακολουθούσαν τον Υψηλάντη εγκατέλειψαν την Επανάσταση. Απευθυνόμενος προς αυτούς, ο Α. Υψηλάντης έγραφε: «Στρατιώται! τι λέγω; άπαγε της βλασφημίας! δεν θέλω να μολύνω τούτο το ωραίον και ένδοξον όνομα, διευθυνόμενος προς σας, την αγέλην του ανάνδρου και αναξίου όχλου, και να σας ονομάσω τοιουτοτρόπως. Δειλά και ανδράποδα ανθρωπάρια! αι προδοσία και αι συνωμοσία σας, τας οποίας υπενεργήσατε, με βιάζουν δια να σας αφήσω. Από αυτήν την στιγμήν πας σύνδεσμος μεταξύ εμού και υμών διαλύεται». Παρατίθεται στο Ηλία Φωτεινού, *Οι άθλοι της εν Βλαχία Επαναστάσεως το 1821 έτος*, εν Λειψία της Σακσονίας 1846: 160.

χρονικό διάστημα απελευθερώθηκαν όλες οι παραπάνω περιοχές και τον Ιανουάριο του 1822 συγκλήθηκε στην Επίδαυρο η πρώτη Εθνοσυνέλευση των Ελλήνων, η οποία εξέλεξε την πρώτη δημοκρατική κυβέρνηση της Ελλάδας και επικύρωσε το πρώτο Σύνταγμα.

Το πρώτο αυτό Ελληνικό Σύνταγμα παρουσίαζε πολλές ομοιότητες με το γαλλικό και το βελγικό Σύνταγμα της εποχής (Σταυρόπουλος Θ., 1979, *Ιστορική ανάλυση του αγροτικού ζητήματος στην Ελλάδα*, Αθήνα, εκδ. Λιβάνη – Νέα Σύνορα: 387-413). Με το Σύνταγμα κατοχυρώνονται τα ανθρώπινα δικαιώματα, το δικαίωμα της ιδιοκτησίας, καταργείται το ασιατικό (οθωμανικό και εκκλησιαστικό) δίκαιο, υιοθετείται το γαλλικό εμπορικό δίκαιο, θεσμοθετείται η διάκριση ανάμεσα στην εκτελεστική και τη νομοθετική εξουσία κ.λπ. Διαμορφώνεται δηλαδή το τυπικό αστικό θεσμικό πλαίσιο, το οποίο και αποτελεί το κοινό στρατηγικό έδαφος όλων των πολιτικο-κοινωνικών δυνάμεων που συμμετέχουν στην Επανάσταση.

«Όλοι οι Έλληνες εισίν όμοιοι ενώπιον των νόμων άνευ τινός εξαιρέσεως ή βαθμού, ή κλάσεως ή αξιώματος. [...] Όλοι οι Έλληνες, εις όλα τα αξιώματα και τιμάς έχουσι το αυτό δικαίωμα· δοτήρ δε τούτων μόνη η αξιότης εκάστου. [...] Η ιδιοκτησία, τιμή και ασφάλεια εκάστου των Ελλήνων, είναι υπό την προστασίαν των νόμων» (Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος κατά την εν Επίδαυρω Α' Εθνικήν Συνέλευσιν, 1822).⁵

Όπως παρατηρεί ο Δημήτρης Δημούλης «Η σύνταξη (και κατά μείζονα λόγο η πανηγυρική ψήφιση) τέτοιων κειμένων θα ήταν αδιανόητη για μια ευρωπαϊκή χώρα στις αρχές του 18ου αιώνα» (Δημούλης, 2000, «Λαός, έθνος και πολίτες στην ελληνική συνταγματική ιστορία του 19^{ου} αιώνα», *Θέσεις* τ. 72: 72 http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=713&Itemid=29)

Στο Σύνταγμα αυτό, αλλά και σε προηγούμενα κείμενα συνταγματικού χαρακτήρα όπως στον «Οργανισμό της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος» της

---

⁵ Ήδη πριν την ψήφιση του πρώτου Συντάγματος, στις 25.05.1821, ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, απευθυνόμενος εκ μέρους της Μεσσηνιακής Γερουσίας προς Αμερικανούς Φιλέλληνες έγραφε: «Σεις πρώτοι κηρύξατε αυτά τα δικαιώματα και πάλι σεις πρώτοι τα αναγνωρίσατε [...] Απομένει τώρα σε σας ακόμη περισσότερο να εξυψώσετε τη δόξα σας, βοηθώντας μας να καθαρίσουμε την Ελλάδα από τους βαρβάρους, οι οποίοι τέσσαρες αιώνες την μολύνουν» (Θάνου Βαγενά – Ευρυδικής Δημητρακοπούλου, *Αμερικανοί Φιλέλληνες εθελοντές στο Εικοσιένα*, Αθήνα 1949). Παρατίθεται στο Δημούλης Δ., 2000, «Λαός, έθνος και πολίτες στην ελληνική συνταγματική ιστορία του 19^{ου} αιώνα», *Θέσεις* τ. 72: 35-89.

16.11.1821, δίνονται οι πρώτοι ορισμοί του Έλληνα πολίτη, και τα κριτήρια διάκρισής του από τους «ξένους» ή «αλλοεθνείς». Βασικά κριτήρια για την ένταξη στο ελληνικό έθνος (στο σώμα των Ελλήνων πολιτών) είναι (α) η *χριστιανική θρησκεία* και (β) η *βούληση* του υποκειμένου να ενταχθεί ως πολίτης στο ελληνικό κράτος και επομένως να γίνει Έλληνας.

«Έτσι το ελληνικό κράτος αποτελείται από Χριστιανούς που αναγνωρίζονται πολιτικά στα αστικά-επαναστατικά ιδανικά της ανεξαρτησίας και της δικαιοκρατικής οργάνωσης. Πραγματικοί “Ξένοι” είναι μόνον οι Μουσουλμάνοι, οι προφανείς “εχθροί”. Η θέση ότι το έθνος κατασκευάζεται μέσα από τους κρατικούς μηχανισμούς, οι οποίοι δημιουργούν στους πολίτες “τους” συνείδηση μιας ενιαίας ένταξης ιδίως μέσα από τη γλωσσική και πολιτιστική ενοποίηση που κατασκευάζει την κοινή καταγωγή, επιβεβαιώνεται στην προκείμενη περίπτωση.

Από αυτά προκύπτει ένα ιδιαίτερα σημαντικό συμπέρασμα. Στην επαναστατική Ελλάδα ο όρος έθνος δεν δηλώνει τη γλώσσα ή την καταγωγή, δηλαδή την “εθνολογική” προέλευση, αλλά την κοινή συγκρότηση/ένταξη/υποταγή ορισμένου πληθυσμού σε ένα κράτος. Προϋπόθεση της ένταξης είναι εν προκειμένω η πίστη στο Χριστό και στην πολιτική Επανάσταση. Έτσι ως “έθνος” χαρακτηρίζεται το σύνολο των κατοίκων ενός ανεξάρτητου χριστιανικού κράτους που αναγνωρίζει τα “φυσικά δίκαια”. Ο όρος λαός λειτουργεί ως συνώνυμο, καίτοι έχει απόχρωση εντονότερα “εθνολογική”, απ’ ό,τι ο όρος “έθνος”» (Δημούλης, όπ.π.: 51-52).

Στο πλαίσιο της νέας θεσμικής-κρατικής τάξης και συγκρότησης διαμορφώνονται αρχικά τρία πολιτικά ρεύματα:

Το πρώτο, υπό την ηγεσία του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου, Φαναριώτη ως προς την καταγωγή, στοχεύει στην πολιτική ενοποίηση των απελευθερούμενων περιοχών, με βάση τους νεοεισαγόμενους αστικοδημοκρατικούς θεσμούς. Επρόκειτο για την κατ’ εξοχήν αστικοφιλελεύθερη πτέρυγα της Επανάστασης στην οποία εντάσσονται οι ηγετικές κοινωνικοπολιτικές δυνάμεις των νησιών (κυρίως Ύδρα, Σπέτσες, Ψαρά) και οι στρατιωτικοί ηγέτες της Στερεάς Ελλάδας. Στην πρώτη Εθνοσυνέλευση η πτέρυγα αυτή ελέγχει το *Εκτελεστικό*.

Το δεύτερο ρεύμα της Επανάστασης τασσόταν υπέρ της διατήρησης των τοπικών εξουσιών. Το εκπροσωπούσαν οι προεστοί της Πελοποννήσου, οι οποίοι είχαν ήδη πριν από την πρώτη Εθνοσυνέλευση συγκροτήσει ένα δικό τους

αντιπροσωπευτικό σώμα την Πελοποννησιακή Γερουσία.⁶ Το ρεύμα αυτό έλεγχε κατά την πρώτη Εθνοσυνέλευση το νομοθετικό (*Βουλευτικόν*). Η πολιτική-θεσμική οργάνωση που προέκυπτε από τη στρατηγική των Πελοποννήσιων προεστών δεν αντιστοιχούσε βέβαια στην ασιατική-κοινοτική τοπική οργάνωση της εξουσίας, αλλά περισσότερο σε μια ομοσπονδιακού τύπου αστική κρατική συγκρότηση, στο πλαίσιο της οποίας η Πελοποννησιακή Γερουσία θα διατηρούσε μια αυξημένη αυτονομία από την κεντρική κυβέρνηση, αλλά και από τα όργανα και τις αποφάσεις της κεντρικής εξουσίας. (Παπαρρηγόπουλος, Κ., 1971, *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, Αθήνα, Γαλαξίας, τ. ιε': 51 κ.ε.). Κεντρική φυσιογνωμία αυτού του (σχηματικά) συντηρητικού-ομοσπονδιακού ρεύματος ήταν ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης.

Ήδη από την πρώτη Εθνοσυνέλευση η αστικοφιλελεύθερη πτέρυγα εξασφαλίζει την ηγεμονία, πράγμα το οποίο κυρίως αποτυπώνεται από τη μια στο περιεχόμενο του Συντάγματος του 1822 και από την άλλη (και κύρια) στο γεγονός ότι σύμφωνα με αυτό το πρώτο ελληνικό Σύνταγμα το Βουλευτικό (στο οποίο έχουν την πλειοψηφία οι Πελοποννήσιοι προεστοί) αποκτά εξαιρετικά περιορισμένες αρμοδιότητες (Σταυρόπουλος 1979, όπ.π.: 395-409). Βέβαια, η απόφαση της Εθνοσυνέλευσης που επικύρωνε την ύπαρξη της Πελοποννησιακής Γερουσίας, επιβεβαιώνει την αστάθεια αυτής της ηγεμονίας, αλλά και την πολιτική ισχύ της πτέρυγας των προεστών.

Στη διάρκεια του πολέμου αναδεικνύεται όμως και μια τρίτη πολιτική δύναμη: Η ηγεσία του «στρατού» (των ένοπλων σωμάτων) υπό τον Κολοκοτρώνη, η οποία αντιτασσόταν στον κατακερματισμό της πολιτικής εξουσίας και της επικράτειας που επιδίωκαν οι προεστοί. Όπως παρατηρεί ο Ανδρέας Μ. Ανδρεάδης (1904, *Ιστορία των Εθνικών Δανείων*, εν Αθήναις, Εστία: 8

[<https://mega.nz/#!TJwESSzZ!cF1B4RgZsXkm483SYGrNVpeJEJz7fkgzceEBSf1zs4s>]):

«Η Ελλάς συνετήρει τριών ειδών στρατεύματα:

1^{ον} Στρατεύματα δια πολιορκίαν διαφόρων φρουριών [...] = 18,300 άνδρες.

2^{ον} Στρατεύματα δια το εσωτερικόν = 6,050 άνδρες.

3^{ον} Στρατεύματα δι' εκστρατείας = 26,650 άνδρες

---

6 Σε αντιπερισπασμό προς την Πελοποννησιακή Γερουσία των κοτζαμπάσηδων, η φιλελεύθερη πτέρυγα της Επανάστασης υπό τον Α. Μαυροκορδάτο και τον Θεόδωρο Νέγρη ιδρύει τον Νοέμβριο του 1821 τις Γερουσίες της Δυτικής και αντίστοιχα της Ανατολικής Ελλάδος. Η δεύτερη αυτή Γερουσία, που ονομάζεται και Οργανισμός του Αρείου Πάγου διακηρύσσει κατά την ίδρυσή της ότι οφείλει να φροντίζει «περί σχολείων, ορφανοτροφείων, νοσοκομείων εις τας πόλεις να συσταθώσι» (Παρατίθεται στο Στασινόπουλος 1970, σ. 42).

51,000 άνδρες»⁷

Η διεξαγωγή του πολέμου ευνοούσε την πτέρυγα αυτή, γιατί ετίθετο διαρκώς επί τάπητος η κεντροποίηση της πολιτικής και στρατιωτικής εξουσίας υπό μια ενιαία διεύθυνση. Σε σύντομο χρονικό διάστημα κατάφερε έτσι ο Κολοκοτρώνης να κυριαρχήσει στον πελοποννησιακό χώρο σε συνεργασία με τον αδελφό του Αλέξανδρου, Δημήτριο Υψηλάντη, θέτοντας υπό τον έλεγχο του τους προεστούς και τη γερουσία τους (Παπαρρηγόπουλος 1971, τ. ιε σ. 64 κ.ε.). Η πολιτική στοχοθεσία του νέου αυτού πολιτικού ρεύματος δεν περιοριζόταν όμως μόνο στην αναγκαιότητα ενοποίησης της πολιτικής εξουσίας. Για την κεντροποίηση της εξουσίας θεωρούσε επίσης η πτέρυγα αυτή απαραίτητο τον περιορισμό των φιλελεύθερων θεσμών του αστικού αντιπροσωπευτικού συστήματος που εισήγαγε η πρώτη Εθνοσυνέλευση. Μιλώντας και πάλι σχηματικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι η τάση αυτή αποτελούσε τη συγκεντρωτική-συντηρητική πτέρυγα της Επανάστασης (σε διάκριση από τη συντηρητική-ομοσπονδιακή πτέρυγα των προεστών). Σημαντικό ρόλο για την ενίσχυση της πολιτικής ισχύος του Κολοκοτρώνη ως αρχηγού του «στρατού» της Πελοποννήσου υπήρξε η κατάληψη της Τριπολιτσάς στις 23/9/1821.

Στα ένοπλα αυτά σώματα (στον «στρατό») έντονο πολιτικά και ιδεολογικά ήταν το κλεφτοαρματολικό στοιχείο, το οποίο στηριζόταν σε πρακτικές όπως οι σφαγές, η αρπαγή αιχμαλώτων, η εμπορία δούλων και η λαφυραγώγηση. Ο Κολοκοτρώνης στα Απομνημονεύματά του (*Διήγησις συμβάντων της ελληνικής φυλής από τα 1770 έως τα 1836*), περιγράφει ως εξής τη μάχη πριν την κατάληψη της Τριπολιτσάς:

«Οι Τούρκοι που είχαν μείνει ς' την Τριπολιτζά, εβγήκαν κι' επολεμούσαν δια να εμποδίσουν τους Έλληνας να έλθουν εις βοήθειαν. Οι στρατιώτες οπού είχα στείλει εκτύπησαν τους Τούρκους αποπάνω, και τους ετζάκισαν [...] έπειτα ήρθε και το μεγάλο σώμα των Τούρκων με τα φορτώματα έως 600 μουλάρια και άλογα με τους πεζούς και καβαλαρίαους τα φορτώματα τα είχαν στην άκρη [...]. Οι Έλληνες εδόθησαν εις τα

---

7 «Δια τας 51,000 ταύτας ανδρών εδαπανώντο κατά μήνα 2,044,000 γρ., ο δε οπλισμός των απήτει άλλας 40,000 γρ. Ωστε ναυτικός και στρατιωτικός προϋπολογισμός ανήρχετο κατά μήνα εις 3,624,000 γρ. Η άλλη διοίκησις υπέθετεν έξοδα μόνον 500,000 γρ. Το σύνολον των εξόδων ήτο λοιπόν 4,124,000 γρ. κατά μήνα ή 24,724,000 από Μαΐου μέχρι Νοεμβρίου. Δια τους χειμερινούς μήνας τα έξοδα υπελογίζοντο μόνον εις το ήμισυ. Έχομεν συνεπώς σύνολον εξόδων 38,616,000 γροσίων απέναντι εσόδων 12,846,220 γρ.» (Ανδρεάδης, 1904, όπ.π.: 8, η έμφαση προστέθηκε). Το έλλειμμα αυτό καθιστούσε αναγκαία τη σύναψη εξωτερικού δανείου, βλ. παρακάτω).

λάφυρα, και εγλύτωσαν οι Τούρκοι, διότι δεν τους επήραν κυνηγώντας. Επάσχισα με το σπαθί, με ταις κολακίαις δια να τους κινήσω, πλην δεν άκουαν, και έτζι εγλύτωσαν οι Τούρκοι. Εις αυτόν τον πόλεμον οι Τούρκοι ήσαν 6,000, οι περισσότεροι καβαλαρία, Έλληνες ήσαν 1,000, όλοι Καρυτινοί» (Διήγησις...: 79-80).⁸

Τις σφαγές μετά την κατάληψη της Τριπολιτσάς περιγράφει ο Κολοκοτρώνης ως εξής:

«Το ασκέρι οπού ήτον μέσα, το Ελληνικό, έκοβε και εσκοτώνε από Παρασκευή έως Κυριακή, γυναίκαις, παιδιά και άντραις 32,000· μια ώρα ολόγυρα της Τριπολιτζάς. Ένας Υδραίος έσφαξε 90. Έλληνες εσκοτώθηκαν 100· έτζι επήρε τέλος. Τελάλη να παύση ο σφαγμός. [...] Το άλογό μου από τα τείχη έως τα σαράγια δεν επάτησε γη» (Διήγησις ...: 82).

Σχετικά με τους αιχμαλώτους και τους δούλους, ο Κολοκοτρώνης αναφέρει:

«Του Σεχνετζίμπεη η φαμηλιά έμεινε μ' εμέ, 24 άνθρωποι· τον Κιαλίμπεη τον 'πήρε ο Γιατράκος – ο Κεχαϊάς έμεινε αιχμάλωτος με τα χαρέμια και τα 'περίλαβε ο Πετρόμπεης [...]. Έπειτα από 10 ημέρας εβγήκαν όλοι οι Έλληνες με τα λάφυρα και επήγαν εις ταις επαρχίαις τους σκλάβους, σκλάβαις. Σε 10 ημέραις οπού επείκασα ότι οι Έλληνες εσιγουρεύθηκαν τα λάφυρά τους, εκάμαμε συνέλευσι, ο Υψηλάντης, ο Πετρόμπεης και άλλοι, όπου είχαμε αρχήν» (όπ.π.: 83-84).

Στοιχείο του «κλεφταρματολισμού», ιδίως στη Στερεά Ελλάδα, ήταν η επαμφοτερίζουσα στάση ορισμένων ένοπλων σωμάτων, που ορισμένες φορές μεταπηδούσαν στον οθωμανικό στρατό. Χαρακτηριστική είναι η στάση του Οδυσσέα Ανδρούτσου. Γράφει ο Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος:

«[...] ο Γούρας, επανελθών τους πρώτους μήνας του 1825 εκ Πελοποννήσου εις την ανατολικήν Ελλάδα, όπου ο Οδησσεύς από τα τέλη του προηγουμένου έτους είχαν απροκαλύπτως ήδη συμμαχήσει μετά των Τούρκων, κατετρόπωσεν αυτόν, τον 8 Τα λάφυρα τα έπαιρναν οι στρατιώτες ως ατομική ιδιοκτησία, και μέρος τους το πουλούσαν. Ο Ανδρεάδης (1904, όπ.π.: 10) σημειώνει σχετικά: «Εις δε των χρηστοτέρων ανδρών του αγώνος, ο Δ. Υψηλάντης, προσεπάθησε να θέση ως κανόνα ότι μέρος των λαφύρων θα διετίθετο υπέρ του κοινού ταμείου. Πλην ουδέν άλλο απέλαβεν, ή γέλωτα και χλεύην». Και ο Gunnar Hering σημειώνει: «Ο Κολοκοτρώνης έδειξε στον πόλεμο τέτοιο ζήλο πλουτισμού που του έδωσαν το παρατσούκλι Καπετάν Λαφύρας» (1992, *Τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα 1821-1936*, τ. Α', Αθήνα, ΜΙΕΤ: 107).

ηνάγκασε να παραδοθή και απήγαγε δέσμιοι και παρά πάντων περιφρονηθέντα και εγκαταλειφθέντα εις την Ακρόπολιν των Αθηνών. Εκεί, μετ' ου πολύ ο άνθρωπος ούτος [...] ευρέθη νεκρός, τη 16^η Ιουλίου, εις τους πρόποδας του ναού της Απτέρου Νίκης [...]» (Παπαρηγόπουλος 1971, όπ.π., τ. ιε': 138).

Οι ανακατατάξεις που έλαβαν χώρα μετά την πρώτη Εθνοσυνέλευση επικυρώθηκαν στη δεύτερη Εθνοσυνέλευση που έλαβε χώρα τον Μάρτιο του 1823 στο Άστρος. Η δεύτερη Εθνοσυνέλευση επικύρωσε κατ' αρχάς το Σύνταγμα του 1822. Ταυτόχρονα αναγνωρίστηκε η ελευθερία του τύπου, αποκλείστηκε η δουλοπαροικία και η δουλεία⁹ ως μορφές εργασίας και απαγορεύτηκαν τα βασανιστήρια (Σταυρόπουλος 1979 τ. Α': 410-413). Επιπλέον αναθεωρήθηκαν ορισμένες διατάξεις του Συντάγματος στην κατεύθυνση της σχετικής ενίσχυσης του νομοθετικού (Βουλευτικό) ως προς το εκτελεστικό.

Η ήττα των προεστών της Πελοποννήσου επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι με απόφαση της Εθνοσυνέλευσης καταργούνται όλες οι τοπικές εξουσίες.

«Ένα σημαντικό βήμα στη διαδικασία ενοποίησης της χώρας υπό τον έλεγχο κεντρικής διοίκησης ήταν η απόφαση “να καταλυθώσιν [...] όλαι αι μερικαί Διοικήσεις” με Ψήφισμα του 1823. Αυτό το κείμενο εκφράζει την οικονομικά και ιδεολογικά προκύπτουσα τάση ενοποίησης ενός εδάφους κυριαρχίας ενάντια στα υπολείμματα του τοπικισμού». (Δημούλης, όπ.π.).

Το νομοθετικό περνάει τώρα στα χέρια της φιλελεύθερης πτέρυγας υπό τον Μαυροκορδάτο, ενώ το εκτελεστικό ελέγχεται από τη συντηρητική-συγκεντρωτική πτέρυγα υπό τον Κολοκοτρώνη.

3. Εμφύλιοι πόλεμοι (1823-1825). Αλλαγή της στρατιωτικής κατάστασης μετά την είσοδο του Ιμπραήμ πασά

---

⁹ Πριν την Επανάσταση, η δουλεία ίσχυε συνταγματικά ακόμα και στη Βλαχία, η οποία διοικείτο από Φαναριώτες. Στο *Συνταγμάτιον Νομικόν* του Βοεβόδα Ιωάννη Υψηλάντη (1780) διαβάζουμε: «Όταν πωλώνται κατζίβελοι, να προτιμώνται οι συγγενείς του κυρίου αυτών των κατζίβελων» (*Συνταγμάτιον Νομικόν Ηγεμόνος πάσης Ουγγροβλαχίας Κυρίου Κυρίου Ιωάννου Αλεξάνδρου Ιωάννου, Βοεβόδα, εν έτει σωτηριώ αψπ': 225*).

Ο Κολοκοτρώνης επιχειρεί, όμως, σε σύντομο χρονικό διάστημα μετά τη δεύτερη Εθνοσυνέλευση να ελέγξει με πραξικοπηματικό τρόπο και το Βουλευτικό. (Παπαρρηγόπουλος 1971 τ. Ιε': 129 κ.ε.). Ο Μαυροκορδάτος καταφεύγει στην Ύδρα και το 1823 ξεσπάει ο πρώτος εμφύλιος πόλεμος. Οι προεστοί της Πελοποννήσου συμμαχούν με το νόμιμο Βουλευτικό και την κυβέρνηση που εκλέγεται από αυτό, υπό τη ηγεσία του Μαυροκορδάτου και ο Κολοκοτρώνης ηττάται, εξασφαλίζοντας πάντως αμνηστία για τον εαυτό του και τους οπαδούς του.

Οι Πελοποννήσιοι προεστοί διαπιστώνουν, όμως, αμέσως μετά τη λήξη του εμφυλίου πολέμου ότι η κατάσταση δεν έχει κατά κανένα τρόπο μεταβληθεί προς όφελός τους. Για παράδειγμα, η απουσία προεστών στη νέα κυβέρνηση που σχηματίζεται (Παπαρρηγόπουλος, όπ.π.: 136). Συμμαχούν λοιπόν με τον Κολοκοτρώνη και τον Μάρτιο ου 1824 ξεσπά ο δεύτερος εμφύλιος πόλεμος. Η φιλελεύθερη πτέρυγα, που ελέγχει την κυβέρνηση, καταφέρνει να επιβληθεί και πάλι χάρη στην παρέμβαση των οπλαρχηγών της Στερεάς (Καρατάσος, Γκούρας, Καραϊσκάκης, Δράκος, Τζαβέλλας).

«Αλλ' η Κυβέρνησις ήτο είπερ ποτέ ισχυρά [...]. Περί τα τέλη Νοεμβρίου και τας αρχάς Δεκεμβρίου εισήγαγεν εις την πελοπόννησον, τη επιμελεία του Ιωάννου Κωλέττου, την κρατίστην της Ελλάδος πεζικήν δύναμιν, ήτοι τα ρουμελιώτικα στίφη υπό τον Καρατάσον, τον Γούραν, τον Καραϊσκάκην και τον Τζαβέλλαν [...] Ενώ δε ούτω εδαμάζετο η ανατολική Πελοπόννησος, έτερα ρουμελιώτικα στίφη ανέβησαν από Βοστίτισης εις Καλάβρυτα και κατήλθον εκείθεν μέχρι Μεσσηνίας, διαλύοντα και καταπιέζοντα τους στασιαστές της δυτικής Πελοποννήσου» (Κ. Παπαρρηγόπουλος, 1971, *Ιστορία ...*, τ. ιε': 137-138).

Ο Κολοκοτρώνης φυλακίζεται τον Φλεβάρη του 1825 στην Ύδρα, φρούραρχος της οποίας, από τον Οκτώβρη του 1824, είχε αναλάβει ο Μακρυγιάννης.

«Επήγαμεν εις την Τριπολιτζάν, εκεί ήτον μία επιτροπή από τον Σκούρτην τον Γ. Μαυρομάτην και Κ. Ζαφειρόπουλον, και με έκαμαν όρκους να πάγω κάτω να συμβιβαστούν τα πράγματα [...] Ενεμπιστεύθηκα εγώ, επήγα εις το Ναύπλιον· εκεί εις ένα δύω ημέραις βλέπω να διώχνουν τους ανθρώπους μου και να με αφήνουν μοναχόν, in arresto, έως ότου να μαζώξουν και τους άλλους· μας εμβαρκάρησαν εις μίαν Γολέταν, Γοργώ, ήτον και ο Σκούρτης και μας επήγαν εις την Ύδραν [...]. Εκαθήσαμεν 4 μήνας·

20 ημέραις μετά το πάσιμόν μας ήλθεν ο Μραΐμης εις την Πελοπόννησον» (Διήγησις ...: 142).

Η ήττα, κατά τον δεύτερο εμφύλιο πόλεμο, της συμμαχίας των Πελοποννήσιων προεστών και της συντηρητικής πτέρυγας του Κολοκοτρώνη σήμανε ταυτόχρονα και το τέλος του αυτόνομου πολιτικού ρόλου των (πρώην) προεστών στη νεοελληνική ιστορία. Οι άνθρωποι αυτοί παύουν στο εξής να ενσαρκώνουν μια σχετικά αυτόνομη τοπική πολιτική εξουσία και εντάσσονται σε ένα εντελώς διαφορετικό κοινωνικό και πολιτικό ρόλο: Είτε λειτουργούν ως ηγετικές προσωπικότητες του συντηρητικού κόμματος (το λεγόμενο «ρωσικό κόμμα»), το οποίο συγκροτείται ακριβώς από τη συγχώνευση κατά τα τελευταία χρόνια της Επανάστασης των δυο συντηρητικών τάσεων της προηγούμενης περιόδου (της «συγκεντρωτικής-στρατιωτικής» που είναι πλέον και η ισχυρότερη και της «ομοσπονδιακής» που ουσιαστικά έχει υποταχθεί στην πρώτη), είτε αναλαμβάνουν ηγετικές θέσεις στους μηχανισμούς του ελληνικού κράτους και του ελληνικού στρατού, που διαμορφώθηκαν από την Επανάσταση. Στο ζήτημα αυτό, όμως, θα επανέλθουμε.

Ενώ μέχρι τις αρχές του 1825 η επικράτηση της Επανάστασης στην Πελοπόννησο, τη Στερεά και τα νησιά του Αργοσαρωνικού έμοιαζε εξασφαλισμένη, με την είσοδο τον Φεβρουάριο 1825 στην απελευθερωμένη ελληνική επικράτεια των στρατευμάτων του Ιμπραήμ πασά (35.000 άνδρες), ο στρατιωτικός συσχετισμός των δυνάμεων αλλάζει ριζικά. Ο Κολοκοτρώνης απελευθερώνεται για να ενισχυθεί η άμυνα της Επανάστασης, αλλά η συμβολή του δεν αρκεί για να αλλάξει η εικόνα. Μέχρι το 1827 η Επανάσταση έχει νικηθεί, και μοναδικές ελεύθερες ελληνικές περιοχές παρέμεναν η Μάνη, το Ναύπλιο και τα νησιά του Αργοσαρωνικού.

4. Διεθνοπολιτικοί συσχετισμοί, εξωτερικά δάνεια, Σύνταγμα Τροιζήνας και αναστολή του, διεθνής επέμβαση

Στο επίπεδο της διεθνούς πολιτικής η Ελληνική Επανάσταση υπήρξε ο καταλύτης ενός σημαντικού μετασχηματισμού των διεθνών συσχετισμών δύναμης που μετέβαλε τον πολιτικό χάρτη της Ευρώπης. Η εξωτερική πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων της εποχής υποχρεώθηκε από την αρχική επιτυχία της Επανάστασης να πάρει θέση στο ελληνικό πρόβλημα. Ταυτόχρονα, όμως, και ο διεθνής συσχετισμός δυνάμεων ανάμεσα στις Μεγάλες Δυνάμεις έπαιζε έναν αποφασιστικό ρόλο για την εξέλιξη της

Επανάστασης, και αυτό ιδιαίτερα από το 1825 και μετά, όταν η απόβαση του συμμαχικό προς τον Σουλτάνο αιγυπτιακού στρατού στην Πελοπόννησο, υπό τον Ιμπραήμ πασά, είχε οδηγήσει την Επανάσταση στο χείλος της συντριβής.

Ιδιαίτερα λοιπόν από το 1825 και μετά, οι διεθνείς συσχετισμοί και η πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων αποτέλεσαν αποφασιστικό παράγοντα για την έκβαση της Επανάστασης.¹⁰

Με την έκρηξη της Επανάστασης η Ρωσία ήταν η μόνη χώρα της Ιερής Συμμαχίας που επιδίωκε τη διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ώστε να μπορέσει να πραγματοποιήσει τα επεκτατικά της σχέδια προς τη Δύση. Με πρόσχημα τις τουρκικές βιαιότητες ενάντια στους χριστιανικούς πληθυσμούς, αλλά και ενάντια σε προσωπικότητες της Ορθόδοξης Εκκλησίας (π.χ. εκτέλεση του Πατριάρχη της Κωνσταντινούπολης Γρηγορίου Ε΄ τον Απρίλιο 1821), η Ρωσία προσπάθησε να εξασφαλίσει τη συγκατάθεση των δυτικών συμμάχων της για να κηρύξει τον πόλεμο στην Τουρκία. (Παπαρηγόπουλος 1971, τ. ιε΄: 174 κ.ε.).

Η αντίθεση των δυτικών συμμάχων σε αυτά τα σχέδια τη Ρωσίας και οι πληροφορίες για κυοφορούμενες ταραχές στην Πολωνία, που αποτελούσε τότε επαρχία της Ρωσίας, ανέβαλαν τον ρωσοτουρκικό πόλεμο (που ξέσπασε τελικά το 1828). Η Ρωσία τάχθηκε τότε υπέρ της ίδρυσης τριών ημι-αυτόνομων ελληνικών επαρχιών (Ηγεμονιών) υπό την επικυριαρχία του Σουλτάνου, κατά το πρότυπο της Μολδαβίας και Βλαχίας. Η Ρωσία θεωρούσε ότι οι Ηγεμονίες αυτές θα προσδένονταν στην εξωτερική της πολιτική, ενώ ταυτόχρονα θα αποτελούσαν μια μόνιμη εστία αναταραχής στο εσωτερικό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η Ρωσία συγκάλεσε έτσι το 1824 στην Πετρούπολη μια σύσκεψη των πέντε συμμάχων Δυνάμεων (Ρωσία, Βρετανία, Γαλλία, Αυστρία, Πρωσία) για να συζητήσουν το ρωσικό σχέδιο για το ελληνικό πρόβλημα.

Η Βρετανία εγκαταλείπει, όμως, τη *σύσκεψη της Πετρούπολης* με το πρόσχημα ότι από τη μια η προσωρινή ελληνική κυβέρνηση απορρίπτει κάθε σχέδιο που δεν αναγνωρίζει την πλήρη ανεξαρτησία της Ελλάδας και από την άλλη ο Σουλτάνος αρνείται να δεχθεί οποιαδήποτε αμφισβήτηση της απόλυτης κυριαρχίας του στην

---

10 Παρομοίως και μετά την ίδρυση του πρώτου νεοελληνικού κράτους, οι διεθνείς συσχετισμοί ήταν ο αποφασιστικός παράγοντας από τον οποίο κρινόταν η διεθνοπολιτική στρατηγική του νεοσύστατου κράτους, η επέκταση της επικράτειάς του εις βάρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων υπεισερχόταν παράλληλα άμεσα στους εσωτερικούς πολιτικούς συσχετισμούς και ανταγωνισμούς και διαπλεκόταν στενά μαζί τους.

περιοχή. Στην πραγματικότητα, η βρετανική (και σε αντιστοιχία με αυτήν η γαλλική) εξωτερική πολιτική είχε εγκαταλείψει ήδη τη στρατηγική της διασφάλισης της ακεραιότητας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, καθώς η ελληνική Επανάσταση είχε καταστήσει σαφές ότι η στρατηγική αυτή ήταν πλέον ανέφικτη, και επιδίωκε απλώς να προωθήσει μια λύση στο ελληνικό πρόβλημα, η οποία να ευνοεί περισσότερο τα δικά της παρά τα ρωσικά διεθνοπολιτικά συμφέροντα. Σε αυτό το πλαίσιο θα μπορούσε να ενταχθεί, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της αγγλικής εξωτερικής πολιτικής, η ίδρυση ενός ανεξάρτητου ελληνικού κράτους, με την προϋπόθεση ότι θα τερματιζόταν με τον τρόπο αυτόν η ελληνοτουρκική σύγκρουση και διαμάχη, και οι δυο χώρες θα είχαν το κοινό συμφέρον να αντιταχθούν στη ρωσική επέκταση προς τη Δύση (βλ. Gunnar Hering, 1992, *Τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα 1821-1936*, τ. Α', Αθήνα, ΜΙΕΤ: 157 επ.).

Η ελληνική επαναστατική κυβέρνηση υπό την ηγεσία του Μαυροκορδάτου αντιλήφθηκε σωστά ήδη από το 1823 τις αντιθέσεις στο εσωτερικό της Ιερής Συμμαχίας, τη διαφοροποίηση της βρετανικής πολιτικής επί Κάννιγκ, και μπόρεσε έτσι, ήδη το 1824 να συνάψει το πρώτο εξωτερικό δάνειο του ελληνικού κράτους, για τη χρηματοδότηση της εξελισσόμενης Επανάστασης. Είδαμε ήδη (υποσ. 7) ότι το υπολογιζόμενο το 1823 (Εθνοσυνέλευση Άστρους) ετήσιο έλλειμμα της επαναστατικής κυβέρνησης ήταν περίπου 24 εκατ. γρόσια «σύνολον εξόδων 38,616,000 γροσίων απέναντι εσόδων 12,846,220 γρ.» (Ανδρεάδης, 1904, ό.π.: 8). Το έλλειμμα αυτό καθιστούσε αναγκαία τη σύναψη εξωτερικού δανείου.

Το 1^ο δάνειο συνομολογήθηκε τον Φεβρουάριο 1824 και το 2^ο τον Φεβρουάριο 1825, με τραπεζίτες του Λονδίνου. Τα δάνεια αυτά ήταν ιδιαίτερος επισφαλή για τους δανειστές (ως δανειζόμενος εμφανιζόταν η Greek Federation και μεσολαβητής η Greek Committee του Λονδίνου), πλην όμως ο «κερδοσκοπικός πυρετός»¹¹ που κυριαρχούσε στη δεδομένη συγκυρία στη Βρετανία επέτρεψε τη γρήγορη σύναψη τους με όρους ανάλογους προς τα αντίστοιχα δάνεια άλλων χωρών κατά την περίοδο

---

11 «Η Αγγλία διήρχετο τότε ένα εκ των κερδοσκοπικών εκείνων πυρετών, οίτινες περιοδικώς αναφερόμενοι ωθούν τον κόσμον του Άστεως εις τας μάλλον επισφαλείς επιχειρήσεις. Η κερδοσκοπική περίοδος, ήτις ήρξατο αναπτυσσομένη μεσούντος του 1823 [...] ιδιάζον χαρακτηριστικόν έχει την ακράτητον ροπήν προς δάνεια ξένων κρατών, και δη κρατών μη επισήμως ανεγνωρισμένων, οία ήσαν λ.χ. η Βραζιλία, η Χιλή, η Κολομβία κτλ. Δάνειον λοιπόν συναπτόμενον υπό λαού, ου τα κατορθώματα ελάμπρυνε και απαράμιλλος προπατορική αίγλη, δεν ήταν δυνατόν ή να στεφθή υπό πλήρους επιτυχίας» (Ανδρεάδης, 1904, ό.π.: 15-16).

αυτή και σε αντιστοιχία με τις προτάσεις της ελληνικής προσωρινής Κυβέρνησης προς τους διαπραγματευτές.

«Με τα δύο δάνεια της ανεξαρτησίας το 1824 και το 1825 η Ελλάδα ανέλαβε ένα βάρος ονομαστικού κεφαλαίου 2.800.000 λιρών, έναντι πραγματικού κεφαλαίου 1.176.000 λιρών. [...] Εντέλει, η επαναστατική κυβέρνηση βρέθηκε, στις 6 Απριλίου 1826, σε αδυναμία αποπληρωμής των δανείων και κήρυξε την πρώτη ελληνική πτώχευση, πριν καν επιτευχθεί η ανεξαρτησία της χώρας (Μ. Ψαλιδόπουλος, 2014, *Ιστορία της Τράπεζας της Ελλάδος, 1936-2008*, Αθήνα, ΤτΕ: 76, <https://www.bankofgreece.gr/BogEkdoseis/%CE%99%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1%20%CF%84%CE%B7%CF%82%20%CE%A4%CF%81%CE%AC%CF%80%CE%B5%CE%B6%CE%B1%CF%82%20%CF%84%CE%B7%CF%82%20%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%BF%CF%82.pdf>).

Πέρα όμως από την οικονομική διάσταση των δανείων, σε διεθνοπολιτικό επίπεδο επρόκειτο για ντε φάκτο αναγνώριση της ελληνικής Κυβέρνησης, ως κυβέρνησης ανεξάρτητου κράτους. Ο Γερμανός ιστορικός G. G. Gervinus (Γ. Γερβίνος, 1865, *Ιστορία της Επανάστασεως και αναγεννήσεως της Ελλάδος*, τ. Β', Αθήνισι 1865: 18 <https://mega.nz/#!aZRnVYpD!OMjTVdA1lATDtZ2ETo9wvj9u1L2FK9FTyEK229P6n5E> <https://mega.nz#!lvdJlSCoS!Dz1eJfEra7uxI-bWJjJpMGVYAp-23H9SMOxS3y63SMI>) σημειώνει:

«Ήτο βεβαίως και η συνομολόγησις του δανείου τούτου και μεγάλης νίκης επί του πεδίου της μάχης μεγαλειτέρα επιτυχία. Γνωστόν ήτο εν Ελλάδι, ποσάκις συνεπεία τοιούτων χρηματικών συμβάσεων ήτο η προστασία της αγγλικής υπεροχής και της πολιτικής της αγγλικής κυβερνήσεως και εν πολλοίς πολιτικούς κύκλους της Αγγλίας εθεωρείτο η οικονομική αύτη προσέγγισις ως πραγματική αναγνώρισις της Ελληνικής ανεξαρτησίας».

Επιπλέον, τον Μάρτιο του 1825 η αγγλική κυβέρνηση αναγνώρισε τον ελληνικό ναυτικό αποκλεισμό των τουρκικών παραλίων και έδωσε εντολή στις αρχές της Ιόνιας Πολιτείας (ή «Ηνωμένον Κράτος των Ιονίων Νήσων», που είχε διαδεχθεί ως βρετανικό προτεκτοράτο, από το 1815, την «Επτάνησο πολιτεία») να θεωρούν τα ελληνικά πλοία ως πλοία εμπόλεμης δύναμης.

Επρόκειτο, λοιπόν, για την *ανεπίσημη αναγνώριση της εθνικής ανεξαρτησίας της Ελλάδας* από τη μεριά της Βρετανίας.

Όταν στα τέλη του 1825 ο αιγυπτιακός στρατός υπό τον Ιμπραήμ Πασά, σύμμαχο του Σουλτάνου, σχεδόν κατέπνιξε την Επανάσταση, η ελληνική κυβέρνηση αποφάσισε να εναποθέσει την άμυνα και την ανεξαρτησία της Ελλάδας στα χέρια του Βρετανού Βασιλιά Γεωργίου IV. Ζητούσε, δηλαδή, η ελληνική κυβέρνηση από τη Βρετανία να παρέμβει για να διασφαλίσει πλέον αυτή την ελληνική ανεξαρτησία. Η Βρετανία αποφάσισε να μεσολαβήσει ανάμεσα στους εμπολέμους με στόχο την ίδρυση μιας ενιαίας ημιαυτόνομης ελληνικής Ηγεμονίας υπό την επικυριαρχία του Σουλτάνου, λύση που με τους στρατιωτικούς συσχετισμούς που διαμορφώθηκαν μετά την αιγυπτιακή εισβολή θα αποδεχόταν και η ελληνική κυβέρνηση.

Με αγγλική πρωτοβουλία υπογράφηκε τον Ιούλιο του 1827 η Συνθήκη του Λονδίνου ανάμεσα στην Αγγλία, τη Ρωσία και τη Γαλλία με βάση το οποίο οι τρεις Δυνάμεις απαιτούσαν από τους εμπολέμους να σταματήσουν αμέσως κάθε εχθροπραξία ώστε να αρχίσουν οι διαπραγματεύσεις για το ελληνικό ζήτημα. Οι δυνάμεις του Ιμπραήμ πασά δεν αποδέχθηκαν, όμως, τους όρους των τριών Δυνάμεων και τον Οκτώβριο του 1827, διεξάγεται η ναυμαχία του Ναβαρίνου, κατά την οποία ο στόλος των τριών μεγάλων Δυνάμεων, υπό την ηγεσία του Άγγλου ναυάρχου Κόδριγκτον (Edward Codrington, 1770-1851), βυθίζει τον αιγυπτιακό στόλο. Τον Απρίλιο του 1828 ξεσπάει ο ρωσο-τουρκικός πόλεμος. Λίγους μήνες αργότερα αποβιβάζονται στην Πελοπόννησο γαλλικά στρατεύματα, υπό τον στρατηγό και μετέπειτα στρατάρχη Μαιζών (Nicolas Joseph Maison, 1771-1840), για να εκκαθαρίσουν την περιοχή από τα υπολείμματα του οθωμανικού και αιγυπτιακού στρατού.

Το 1829 υπογράφεται μεταξύ Ρωσίας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας η *Συνθήκη της Ανδριανούπολης* με την οποία επικυρώνεται η νίκη της Ρωσίας στον πόλεμο μεταξύ των δυο χωρών. Ο Σουλτάνος υποχρεώνεται με τη συνθήκη αυτή να αποδεχθεί τη λύση που θα διατύπωναν οι μεγάλες Δυνάμεις για το ελληνικό πρόβλημα. Το 1830 υπογράφεται το *Πρωτόκολλο του Λονδίνου* ανάμεσα στην Αγγλία, Γαλλία και τη Ρωσία, σύμφωνα με την οποία η Ελλάδα αναγνωρίζεται ως ανεξάρτητο βασίλειο. Ως πρώτος βασιλιάς της Ελλάδας ορίστηκε αργότερα ο πρίγκιπας Όθων της Βαυαρίας.

Γίνεται λοιπόν προφανές ότι η Ελληνική Επανάσταση ξέσπασε στο εσωτερικό μιας ασταθούς και μεταβαλλόμενης διεθνούς συγκυρίας. Η Επανάσταση κατάφερε

μάλιστα να εκμεταλλευτεί αυτή την αστάθεια των διεθνών συσχετισμών δύναμης. Μια ερμηνεία της εξέλιξης της Επανάστασης με βάση το σχήμα για την εξάρτησή της από τις τρεις μεγάλες Δυνάμεις δεν θα μπορούσε κατά κανένα τρόπο να συλλάβει την κύρια πλευρά των πραγμάτων: Την έκρηξη της Επανάστασης στη βάση των μεταβαλλόμενων κοινωνικών σχέσεων στη Νότια και Κεντρική Ελλάδα, επιπλέον, την αντιφατικότητα της εξωτερικής πολιτικής των Δυνάμεων στο ελληνικό ζήτημα και τα αντιτιθέμενα συμφέροντά τους στην Ν-Α. Ευρώπη.

5. Ο εσωτερικός συσχετισμός μετά την εισβολή του Ιμπραήμ πασά

Θα αναφερθούμε τώρα στην εξέλιξη του εσωτερικού συσχετισμού των δυνάμεων κατά τα τελευταία χρόνια της Επανάστασης. Με την εισβολή του αιγυπτιακού στρατού ενισχύεται σημαντικά ο πολιτικός ρόλος των ενόπλων και ιδίως του Κολοκοτρώνη, ο οποίος αποφυλακίζεται για να αντιμετωπίσει τον Ιμπραήμ.

Εντούτοις στην τρίτη Εθνοσυνέλευση που συγκαλείται τον Μάιο του 1827 στην Τροιζήνα επιβεβαιώνεται και πάλι η ιδεολογική ηγεμονία της φιλελεύθερης πτέρυγας. Το Σύνταγμα που ψηφίζει η Εθνοσυνέλευση είναι το δημοκρατικότερο που υπήρξε ποτέ στην Ελλάδα, αλλά ταυτόχρονα και το δημοκρατικότερο Σύνταγμα της εποχής σε ολόκληρη την Ευρώπη (Α. Σβώλος, 1972, *Τα ελληνικά Συντάγματα 1822-1952*, Αθήνα: Στοχαστής. Θ. Σταυρόπουλος 1979, ό.π., τ. Α': 422-429. Π.Β. Πετρίδης, 1990, *Πολιτικοί και συνταγματικοί θεσμοί στη νεώτερη Ελλάδα (182-1843)*, Αθήνα: University Studio press). Ο Αλέξανδρος Σβώλος σημειώνει:

«[...] Το Σύνταγμα της Τροιζήνος είναι αξιοσημείωτον δια την αρτιωτέραν διατύπωσιν του συστήματος των ατομικών ελευθεριών (άρθ. 7 επομ.) και διότι [...] τονίζει το ηυξημένον τυπικόν κύρος του Συντάγματος» (Σβώλος 1972: 26).

Σε συγκλίνουσα κατεύθυνση ο Δημήτρης Δημούλης παρατηρεί:

«Για πρώτη φορά προσδιορίζονται ρητά η πηγή της συντακτικής εξουσίας και τα όρια της ελληνικής επικράτειας: “Επαρχία της Ελλάδος είναι, όσαι έλαβον και θα λάβωσι τα όπλα κατά της Οθωμανικής δυναστείας” – δηλαδή δυνητικά ολόκληρο το έδαφος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η επικράτεια ορίζεται ως “μία και αδιαίρετος” και “η Κυριαρχία ενυπάρχει εις το Έθνος. Πάσα εξουσία πηγάζει εξ αυτού, και υπάρχει υπέρ αυτού”. Σε μια απολυταρχικά κυβερνώμενη Ευρώπη, το Σύνταγμα του 1827 ορίζει την

πηγή της κρατικής εξουσίας (έθνος) και το σκοπό της (εθνικό συμφέρον). Πρόκειται για μια δημοκρατική “σαφήνεια”, η οποία δεν έχει προηγούμενο ούτε στα Συντάγματα της Γαλλικής επανάστασης. Η θεμελιώδης ιδέα του σύγχρονου συνταγματισμού βρίσκεται εδώ τη θεσμική επικύρωσή της: ενότητα και κρατική-θεσμική οργάνωση ενός έθνους ως αποκλειστικού φορέα της συντακτικής εξουσίας, η οποία εκφράζεται με ένα κείμενο ύψιστης τυπικής ισχύος: “οι παρόντες Συνταγματικοί νόμοι υπερισχύουν απ’ όλους τους λοιπούς” [...]» (Δημούλης, όπ.π.).

Εντούτοις, ένα μήνα νωρίτερα, η ίδια Συνέλευση είχε αποφασίσει να αναθέσει τη διακυβέρνηση της χώρας, με τον τίτλο του Κυβερνήτη, στον Ιωάννη Καποδίστρια, με το αιτιολογικό ότι «η υψηλή επιστήμη του κυβερνάν την Πολιτείαν [...], απαιτεί πολλήν πείραν και πολλά φώτα, τα οποία ο βάρβαρος Οθωμανός δεν επέτρεψε ποτέ εις τους Έλληνας» (όπ.π.). Ταυτόχρονα, στο ίδιο ψήφισμα, αναγνωρίζεται το καθολικό δικαίωμα ψήφου για τους άνδρες, κάτι που δεν ίσχυε σε καμιά άλλη ευρωπαϊκή χώρα.¹²

«Ήδη η Εθνοσυνέλευσις αὐτὴ εἶχεν αποφασίσει (27 Μαρτίου 1827) ὅπως “ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία παραδοθῆ εις ἓνα καὶ μόνον”, πρὸς τοῦτο δε ἐξέλεξεν ὁμοφώνως, δια ψηφίσματος τῆς 3 Ἀπριλίου 1827, τὸν Ἰωάννην Καποδίστριαν “Κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος”, ὀρίσασα εἰς ἐπτὰ ἔτη τὴν διάρκειαν “τῆς ἐπιτραπέισης παρὰ τοῦ ἔθνους εἰς αὐτὸν ἐξουσίας”» (Σβώλος 1972: 26-27).

Ο Ιωάννης Καποδίστριας μέχρι τότε υπηρετούσε ως υπουργός στην τσαρική Αυλή. Είναι εύλογο να υποθέσει κανείς ότι η ανάθεση της κυβέρνησης στον Καποδίστρια, που ουσιαστικά σήμαινε την αναστολή ισχύος του Συντάγματος του 1827, συναρτάτο με την αρνητική έκβαση της Επανάστασης από το 1825 και μετά. Εντούτοις, όπως δείχνει με αναλυτικό και πειστικό τρόπο ο Hering (1992: 144-156), συζητήσεις και προτάσεις για την ανάθεση της διακυβέρνησης σε μια συγκεντρωτική δομή, Πρόεδρο της Δημοκρατίας ή Βασιλέα, χωρίς όμως την αλλοίωση του συνταγματικού χαρακτήρα του κράτους, γίνονταν από την αρχή ήδη της Επανάστασης.

«Όταν το φθινόπωρο του 1823 οι άρχοντες της επαρχίας της Βοστίτσας (Αίγιο) [...]

ζήτησαν μοναρχία, συμφωνούσαν και πάλι όλοι για τη ρητή δέσμευση του βασιλιά από

---

12 Ο Καποδίστριας επέκρινε το Σύνταγμα του 1827 ως «περιέχον απάσας τας δημαγωγικάς αρχάς των επαναστατών του 1793» (Δημούλης 2000, όπ.π.: 64).

το σύνταγμα [...]. Οι οπαδοί μιας αλλαγής στη δομή της εκτελεστικής εξουσίας δεν είχαν ως αποκλειστική επιλογή τη μοναρχία, αλλά ήδη κατά τη διάρκεια του πρώτου εμφυλίου σκέφτονταν επίσης την εγκαθίδρυση προεδρικού συστήματος κατά το πρότυπο των ΗΠΑ» (Hering 1992: 149, 151).

Σε κάθε περίπτωση, με τη στρατιωτική επικράτηση του Ιμπραήμ, όλα μοιάζουν να κρίνονται από την παρέμβαση των τριών μεγάλων Δυνάμεων (Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία), που με τον έναν ή τον άλλο τρόπο τάσσονταν υπέρ της ελληνικής ανεξαρτησίας. Η παρέμβαση αυτή θα επηρεάσει έτσι σημαντικά τη στάση και τη στρατηγική των ντόπιων πολιτικών δυνάμεων και συνακόλουθα τη διαμόρφωση της πολιτικής σκηνής. Στρατιωτική συντριβή τους ένοπλου αγώνα και επίλυση του εδαφικού και πολιτειακού ζητήματος της υπό ίδρυση Ελλάδας με βάση τις συμφωνίες των μεγάλων δυνάμεων σημαίνει επίσης περιστολή της επαναστατικής δυναμικής που περιείχε η Επανάσταση, όπως αυτή εκδηλωνόταν, μεταξύ άλλων, από την παρουσία και δράση των κομμάτων και των επαναστατικών (μασονικών, καρμποναρικών, κ.ο.κ.) μυστικών εταιριών. Η Βουλή

«δια του από 18 Ιανουαρίου 1828 ψηφίσματός της απεδέχθη, *πραξικόπημα* αναστολής λειτουργίας του Συντάγματος [...]. Δια του ψηφίσματος [...], αντί της Βουλής, η οποία κατελύθη, συνεστήθη το “Πανελλήνιον”, Σώμα μετέχον “μετά του Κυβερνήτου της Ελλάδος των έργων και του υπευθύνου της Κυβερνήσεως”» (Σβώλος 1972: 28-29).

6. Πολιτικά κόμματα

Περί το τέλος της Επανάστασης αποκρυσταλλώνονται τελικά τρία πολιτικά κόμματα: Η φιλελεύθερη πτέρυγα της Επανάστασης που βρίσκεται υπό τη ηγεσία του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου και ιδρύει το λεγόμενο «αγγλικό κόμμα». Η συγκεντρωτική-συντηρητική πτέρυγα υπό τον Κολοκοτρώνη, τον Ανδρέα Μεταξά και άλλους ιδρύει το ονομαζόμενο «ρωσικό κόμμα». Όπως και στην περίπτωση του αγγλικού κόμματος, που το ιδεολογικό στοιχείο (αναφορά στη συνταγματική-κοινοβουλευτική τάξη) και όχι κύρια η αγγλική εξωτερική πολιτική καθόριζε τον «φιλοαγγλισμό» του, έτσι και στην περίπτωση του «ρωσικού κόμματος», ήταν κυρίως οι ιδεολογικές παράμετροι (πάνω από όλα η εμμονή στην Ορθοδοξία και η επαγγελία

ενός πραγματικού Χριστιανικού-Ορθοδόξου κράτους, αλλά και ο φανατικός μεγαλοϊδεατισμός και αντιτουρκισμός) και όχι η αναφορά στη ρωσική εξωτερική πολιτική ή η πρακτόρευση ρωσικών συμφερόντων στην Ελλάδα, ο κατ' εξοχήν παράγοντας φιλωρωσισμού.¹³

Περί τα τέλη του 1825 ή τις αρχές του 1826 διασπάται υπό την ηγεσία του Κωλέττη μια μερίδα της φιλελεύθερης πτέρυγας και ιδρύει το λεγόμενο «γαλλικό κόμμα». Το κόμμα αυτό θα εξασφαλίσει εξαρχής την υποστήριξη των οπλαρχηγών της Στερεάς Ελλάδας και μετά την Ανεξαρτησία, ιδίως δε κατά την πρώτη φάση της συνταγματικής μοναρχίας, από το 1843 και μετά, θα αναδειχθεί ως η ηγετική πολιτική δύναμη της χώρας. Ο ιδεολογικός προσανατολισμός του «γαλλικού κόμματος» συνέκλινε με εκείνον του ρωσικού σε ό,τι αφορά την επαγγελία ενός ισχυρού κράτους και τη φανατική προσήλωση στον επεκτατισμό (τη Μεγάλη Ιδέα), στην προοπτική δηλαδή της επανασυγκρότησης της βυζαντινής αυτοκρατορίας σε νεοελληνική βάση. Δεν ακολουθούσε όμως η νέα αυτή παράταξη το ρωσικό κόμμα στον χριστιανορθόδοξο προσανατολισμό του και στις αντίστοιχες «ασιατικές» καθηλώσεις του.

Βεβαίως η ιδεολογία της Μεγάλης Ιδέας, της επέκτασης δηλαδή της ελληνικής επικράτειας σε ολόκληρη τη Βαλκανική μέχρι τον Δούναβη και στη Μικρά Ασία μέχρι τον Ταύρο, όπως, όμως, επίσης και η εμμονή στην αναγκαιότητα της συνταγματικής αντιπροσωπευτικής διακυβέρνησης αποτελούσαν κοινές ιδεολογικοπολιτικές σταθερές και των τριών κομμάτων. Οι διαφορές έγκειντο κυρίως στην ιεράρχηση των προτεραιοτήτων και στον ιδιαίτερο ιδεολογικό χρωματισμό της κοινής στρατηγικής. Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται η ιδιαίτερη εμμονή του «αγγλικού κόμματος» στην προοπτική της οικονομικής και κοινωνικής (δηλαδή καπιταλιστής) εξέλιξης της ελληνικής κοινωνίας.

---

13 Από τα βασικά ζητήματα που έθετε το ρωσικό κόμμα στο νέο ελληνικό κράτος ήταν το θρήσκευμα του βασιλιά (επιδίωκε δηλαδή να πείσει τον Όθωνα να ασπαστεί την Ορθοδοξία), ενώ ταυτόχρονα κατάγγελλε τον χωρισμό της Εκκλησίας της Ελλάδας από το Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης. Χαρακτηριστικό, αντίθετα, για τον ιδεολογικό προσανατολισμό του αγγλικού κόμματος είναι το γεγονός ότι τον Μάρτιο του 1848 το κόμμα αυτό οργάνωσε διαδηλώσεις και γιορτές στην Αθήνα, πανηγυρίζοντας για τη γαλλική δημοκρατική μεταπολίτευση που είχε μόλις λάβει χώρα (Τ. Βουρνάς, 1956, *Το ελληνικό 1848*, Πολιτικές και Λογοτεχνικές Εκδόσεις. Για μια συστηματική και σε βάθος ανάλυση των κομμάτων της εποχής αυτής βλ. G. Hering, 1992, *Τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα 1821-1836*, Αθήνα: ΜΙΕΤ).

Σε κάθε περίπτωση, δεν θα πρέπει να αντιλαμβανόμαστε μηχανιστικά τις διαφορές αυτές, ως έκφραση της διαφοροποίησης των κυρίαρχων τάξεων σε κάποιες αντίστοιχες μερίδες. Τα πολιτικά κόμματα είναι λιγότερο οι εκφραστές των μερίδων του μπλοκ εξουσίας και πολύ περισσότερο οι οργανωτές της κοινωνικής συναίνεσης προς την εξουσία, δηλαδή στοιχεία ενός ιδεολογικού μηχανισμού του κράτους. Ο πραγματικός οργανωτής του μπλοκ της εξουσίας, το πραγματικό κόμμα της αστικής τάξης είναι το καπιταλιστικό κράτος ως σύνολο. Με την Επανάσταση και τα γεγονότα που τη συνόδευαν καθ' όλη την περίοδο 1821-1827 η ελληνική αστική τάξη κατάφερε να θέσει τα θεμέλια του δικού της κόμματος.

Κλείνοντας αυτή την ενότητα αξίζει να σημειώσουμε ότι οι ονομασίες «αγγλικό», «γαλλικό» και «ρωσικό» δεν είχαν επιλεγεί από τα ίδια τα κόμματα, αλλά επικράτησαν μέσα στην πολιτική αντιπαράθεση. Όπως σημειώνει ο Gunnar Hering:

«Οι ονομασίες των ελληνικών κομμάτων όπως και των βρετανικών δόθηκαν αρχικά από τους πολιτικούς τους αντιπάλους: επικράτησαν γρήγορα, επειδή ήταν κατά κάποιον τρόπο εύστοχες και δεν γελοιοποιούσαν την ομάδα που χαρακτήριζαν, όπως άλλες ονομασίες [...]» (Herring, 1992: 141-142).

7. Σχέσεις ιδιοκτησίας στην ύπαιθρο και οι «εθνικές γαίες»

Όπως ήδη αναφέραμε, στις περιοχές όπου επεκτεινόταν η επικράτεια του πρώτου ελληνικού κράτους η μεγάλη έγγεια ιδιοκτησία δεν αποτελούσε παρά μια περιθωριακή μορφή, που κάλυπτε ένα μικρό μόνο τμήμα του καλλιεργήσιμου εδάφους. Μια σύγχυση σχετικά με τις συνθήκες ιδιοκτησίας στην ύπαιθρο προκύπτει από το γεγονός ότι περισσότερο από το μισό καλλιεργήσιμο έδαφος του νέου ελληνικού κράτους ορίστηκε ήδη από το 1822 (στην πρώτη Εθνοσυνέλευση) ως ιδιοκτησία του κράτους (εθνικές γαίες). Παραχωρήθηκε δε στους μικροκαλλιεργητές, οι οποίοι θεωρήθηκαν απλοί νομείς της κρατικής ιδιοκτησίας. Μόνο το υπόλοιπο του καλλιεργήσιμου εδάφους (δηλαδή λιγότερο από το μισό) παραχωρήθηκε αργότερα ως ιδιοκτησία ή καταπατήθηκε από τους αγωνιστές της Επανάστασης.

Στο ελληνικό κράτος, οι αγρότες που καλλιεργούσαν τις εθνικές γαίες υποχρεώνονταν να καταβάλλουν στο κράτος μια σειρά από φόρους (ανάμεσά τους και τη δεκάτη) που κυμαίνονταν ανάμεσα στο 10% και το 25% της αξίας ή του όγκου του ακαθάριστου προϊόντος τους.

Οι συνθήκες αυτές φαινομενικά μόνο προσομοιάζουν προς το καθεστώς ιδιοκτησίας πάνω στη γη που επικρατούσε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η επαναστατική κυβέρνηση και αργότερα το νεοελληνικό κράτος με τη ρύθμιση σχετικά με τις εθνικές γαίες δεν κληρονομούσε την ασιατική ιδιοκτησία του παρελθόντος, αλλά επιχειρούσε να εγκαθιδρύσει εντελώς διαφορετικές, αστικού τύπου, σχέσεις ιδιοκτησίας πάνω στη γη: Το κράτος ως ιδιοκτήτης της γης με την αστική έννοια του όρου αποκτούσε το δικαίωμα να την πουλήσει, να την υποθηκεύσει κ.λπ., δικαιώματα που ήταν αδιανόητα στο καθεστώς των ασιατικών σχέσεων παραγωγής. Και πραγματικά η Επαναστατική Κυβέρνηση του 1822 καθόρισε τη γη ως εθνική ιδιοκτησία για να την θέσει στη συνέχεια ως εγγύηση προς όφελος των διεθνών δανειστών της: Αν δηλαδή αδυνατούσε η Ελληνική Κυβέρνηση να αποπληρώσει τα εθνικά δάνεια που έλαβε από το εξωτερικό (τα οποία τελικά παραχωρήθηκαν, όπως είπαμε, το 1824 και 1825) ήταν υποχρεωμένη να πουλήσει τις εθνικές γαίες, ή μέρος τους, για την αποπληρωμή των δανειστών της.

Με τον τρόπο αυτό, η νέα εξουσία διακήρυσσε ταυτόχρονα το *ριζικό μετασχηματισμό των σχέσεων ιδιοκτησίας στη γη*: Η ασιατική, συλλογική, ελέω θεού ιδιοκτησία (που απέκλειε κάθε δυνατότητα πώλησης ή υποθήκευσης) έδινε τη θέση της σε μια «πλήρη» ιδιοκτησία, σύμφωνη αποκλειστικά με τις κοινωνικές (και νομικές) σχέσεις του καπιταλισμού.

Παράλληλα, όπως έδειξε ο Ανδρέας Ανδρεάδης, με την ανακήρυξη των «εθνικών γαιών» η επαναστατική ελληνική κυβέρνηση απέτρεπε τη δυνατότητα σχηματισμού μεγάλων έγγειων ιδιοκτησιών στις απελευθερωμένες περιοχές:

«Η πώλησις των δημοσίων κτημάτων θα ηδύνατο να αποφέρει πολλά, διότι οι εκλιπόντες Τούρκοι είχαν αφήσει εις χείρας μας απέραντα αγροτικά και ικανά αστικά κτήματα. Αλλ' αι συνελύσεις αποβλέπουσαι δικαίως εις ταύτα ως εις ένα των κυριότερων πόρων του μέλλοντος και ως την ασφαλεστέραν εγγύησιν εξωτερικού δανείου, απηγόρευσαν κατ' αρχήν την πώλησιν των εθνικών γαιών και κατέστησαν δυσχερεστάτην την των φθαρτών κτημάτων [...] Τα κτήματα λοιπόν θα επωλούντο πολύ κάτω της θεωρητικής των αξίας. Θα ηγοράζοντο δε υπό των μόνων οίτινες διέθετον κεφάλαιά τινα, δηλαδή ξένων, ομογενών και κοτζαμπασήδων. Ούτω δε και το κράτος θα εισέπραττεν ολίγα και νέος τιμαριωτισμός θα εσηματίζετο. Ο κίνδυνος τοιούτου τινός τιμαριωτισμού εξ αρχόντων αντικαθιστώντων τους αγάδες είχε καταγγεληθή υπό των “δημοτικών” κατά την εν Άστρει Συνέλευσιν, ήτις δια τούτο είχε απαγορεύσει την

πώλησιν των εθνικών γαιών» Ανδρεάδης 1940: 303 και 327. Βλ. Μάουρερ, 1976, *Ο ελληνικός λαός*, Αθήνα, Τολίδης: 345 επ. και Μηλιός 1990-α).

Όμως το ελληνικό κράτος, παρ' ότι απέκτησε νομοθετικά την κυριότητα των εθνικών γαιών, στην πραγματικότητα δεν κατόρθωσε να αποκτήσει την πραγματική οικονομική ιδιοκτησία τους. Οι αγρότες που νέμονταν τις εθνικές γαίες πλήρωναν στο κράτος μόνο ένα μικρό μέρος των φόρων που τους αντιστοιχούσαν ως νομείς της κρατικής ιδιοκτησίας (Κ. Τσουκαλάς, 1977, *Εξάρτηση και αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα*, Αθήνα, Θεμέλιο: 69-78) θεωρώντας πως η γη τους ανήκει, ή έστω ότι δεν είναι δυνατόν να τους αφαιρεθεί. Σύντομα μάλιστα εξασφάλισαν το δικαίωμα να κληρονομήσουν στους απογόνους τους ή να παραχωρούν το κομμάτι γης που καλλιεργούσαν, ενώ παράλληλα ήταν οι μόνοι που αποφάσιζαν τι και πώς θα καλλιεργηθεί, αναλαμβάνοντας ταυτόχρονα μόνοι αυτοί τον κίνδυνο των καταστροφών (Σταυρόπουλος 1979 τ. Β': 57 κ.ε.).

Οι εθνικές γαίες ανήκαν λοιπόν στο κράτος με τη νομική έννοια της ιδιοκτησίας. Αυτή η νομική ιδιοκτησία είχε βεβαίως, τουλάχιστον αρχικά και μια πραγματική οικονομική διάσταση, στον βαθμό που επέτρεπε στο κράτος να καλύπτει με τις προσόδους που εισέπραττε από τους νομείς ένα μέρος του προϋπολογισμού του, ή να συνάπτει δάνεια στο εξωτερικό υποθηκεύοντας τις εθνικές γαίες προς όφελος των δανειστών του. Εντούτοις, η κρατική νομική ιδιοκτησία των εθνικών γαιών πολύ απέχει από το να αντιστοιχεί σε μια ολοκληρωμένη μορφή κρατικής οικονομικής κυριότητας πάνω στη γη. Με τα (οικονομικά) δικαιώματα που ευθύς εξαρχής κατοχύρωσαν υπέρ τους οι αγρότες-μικροκαλλιεργητές που είχαν τη νομή των εθνικών γαιών κατάφεραν σε σύντομο χρονικό διάστημα να μεταβληθούν σε πραγματικούς ιδιοκτήτες του χωραφιού που καλλιεργούσαν: Ιδιοκτήτες που υπόκειντο σε ένα είδος «φόρου ιδιοκτησίας», τους οποίους το κράτος σε καμιά περίπτωση δεν προτίθετο ή και δεν ήταν σε θέση να εξώσει από τη γη που καλλιεργούσαν.

Τόσο η ανυπαρξία μεγάλης έγγειας ιδιοκτησίας στις περιοχές που απελευθερώθηκαν από την Επανάσταση, όσο και η δυνατότητα των αγροτών να διεκδικήσουν από το κράτος την πραγματική οικονομική ιδιοκτησία των χωραφιών που καλλιεργούσαν ήταν το άμεσο αποτέλεσμα των κοινωνικών συσχετισμών δύναμης μέσα στην πάλη των τάξεων: Η ανυπαρξία φεουδαλικών σχέσεων

παραγωγής, η συγκεκριμένη διαδικασία διάλυσης του ασιατικού τρόπου παραγωγής και, κυρίως, *το ιδιαίτερο κοινωνικό και πολιτικό βάρος που απέκτησαν οι αγροτικές μάζες μέσα από την επαναστατική διαδικασία* ερμηνεύουν την ικανότητά τους να υπερασπίσουν τα συμφέροντά τους πάνω στη γη. Σε έναν εντελώς διαφορετικό κοινωνικό συσχετισμό των δυνάμεων, το νεοελληνικό κράτος θα υπέθαλπε (όπως άλλωστε, ως γνωστόν, και το έκανε στη Θεσσαλία και Μακεδονία καθ' όλη τη χρονική περίοδο 1881-1917), τη μεγάλη έγγεια ιδιοκτησία. Το νομικό και φορολογικό καθεστώς που διαμορφώθηκε μετά την Επανάσταση με τη ρύθμιση για τις εθνικές γαίες (παρακράτηση υπό μορφή φορολογικής προσόδου ενός μέρους της παραγωγής, δικαίωμα υποθήκευσης της γης κ.λπ.) θα μπορούσε κάλλιστα να έχει ως βάση του όχι τους μικροκαλλιεργητές-νομείς, αλλά τους τσιφλικάδες-νομείς.

Η διαμόρφωση σχέσεων προαγοράς ή απλής εμπορευματικής παραγωγής στην ύπαιθρο, συνοδευόταν από μια ιδιαίτερα ενισχυμένη θέση των αγροτικών μαζών στο εσωτερικό του νοεσύστατου κοινωνικού σχηματισμού, λόγω της συμμετοχής τους στην Επανάσταση, και αποτελούσε βασική προϋπόθεση για την καπιταλιστική ανάπτυξη του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού: Εξασφάλιζε την ανυπαρξία προκαπιταλιστικών συστημάτων εκμετάλλευσης (τρόπων παραγωγής) και αντίστοιχα προκαπιταλιστικών αρχουσών τάξεων.¹⁴ Εξασφάλιζε επομένως την αποκλειστική κυριαρχία των ήδη ηγεμονικών μερίδων του κεφαλαίου: του εμπορικού και του εφοπλιστικού κεφαλαίου.

Το ζήτημα που τίθεται εδώ, του πρώιμου (προβιομηχανικού) καπιταλισμού και των προϋποθέσεων της καπιταλιστικής ανάπτυξης αποτέλεσε αντικείμενο της διαμάχης του Λένιν με τους Ναρόννικους κατά την περίοδο 1893-1897 (βλ. Μηλιός 1997-β: 209-253 και http://users.ntua.gr/jmilios/Tropoi_Paragogis.pdf). Σύμφωνα με

---

14 Στο πλαίσιο του δεδομένου συσχετισμού κοινωνικών δυνάμεων, η πώληση των κτημάτων στους μικροκαλλιεργητές νομείς αναβαλλόταν για αρκετές δεκαετίες μετά την Ανεξαρτησία, διότι γινόταν η εκτίμηση ότι θα στερούσε από το κράτος τους όποιους φορολογικούς πόρους εξασφάλιζε μέσω του καθεστώτος της νομής: «Ως προς τας εθνικές γαίας η διανομή αυτών ήτο έτι μάλλον επείγουσα. Δια ταύτης προσεδοκάντο δύο μέγιστα ωφελήματα: α) Να καλλιεργηθώσιν απέραντοι χέρσοι εκτάσεις και αυξηθώσιν ούτω ο εθνικός πλούτος και αι δημόσιαι πρόσοδοι. β) Να δημιουργηθεί τάξι μικροκτηματιών, ούτω δ' ου μόνον να λυθή το κοινωνικόν ζήτημα αλλά και να ελαττωθώσιν αι δαπάναι εξευρισκομένης εργασίας ου μόνον εις πρόσφυγας αλλά και εις πολλές χιλιάδας πρώην απόρων αγωνιστών [...] Αλλ' η σπάνις του τε ιδιωτικού και δημοσίου χρήματος καθίστα την διανομήν αδύνατον· διότι οι γεωργοί δεν είχαν ν' αγοράσουν γαίας ούτε με μικράς δόσεις, το δε κράτος δεν ηδύνατο να προκαταβάλη εις τους απόρους τας δαπάνας της εγκαταστάσεως» (Ανδρεάδης 1940: 321).

τον Λένιν, ένας κοινωνικός σχηματισμός είναι καπιταλιστικός όχι όταν η πλειοψηφία του πληθυσμού αποτελείται από μισθωτούς εργαζόμενους, ή ακόμα από εργαζόμενους που υπάγονται άτυπα στο εμπορικό κεφάλαιο (προαγοραστής, κ.λπ.), αλλά όταν η κυρίαρχη τάξη είναι καπιταλιστική, δηλαδή όταν η κυρίαρχη μορφή υπερεργασίας παίρνει τη μορφή της υπεραξίας, και η καπιταλιστική εκμετάλλευση (μισθωτή σχέση και άτυπη υπαγωγή στο εμπορικό κεφάλαιο) αποτελεί την κύρια μορφή εκμετάλλευσης. Το ζήτημα που ήδη αναλύσαμε στο Ιο Σεμινάρια έχει να κάνει με το ότι:

«Η φύση ενός δεδομένου τρόπου παραγωγής κρίνεται όχι από το ποιος κάνει το μεγαλύτερο μέρος της εργασίας παραγωγής αλλά από την ιδιαίτερη μέθοδο ιδιοποίησης του πλεονάσματος, τον τρόπο με τον οποίο οι κυρίαρχες τάξεις αποσπών το πλεόνασμα από τους παραγωγούς» (Ste Croix 1984: 107).

Κλείνοντας αυτή την ενότητα, θα πρέπει να σημειώσουμε ότι όταν αναφερόμαστε στην απουσία προκαπιταλιστικών αρχουσών τάξεων και συστημάτων εκμετάλλευσης, κάνουμε λόγο απλώς για μια προϋπόθεση της καπιταλιστικής ανάπτυξης, που η έκβασή της έμελλε να κριθεί στην πάλη των τάξεων. Γιατί πραγματικά, η πολιτική και κοινωνική ισχύς των αγροτών μικροκαλλιεργητών, σημαίνει ταυτόχρονα, κατά τις πρώιμες φάσεις καπιταλιστικής ανάπτυξης, αυξημένη αντίσταση στην τάση μετατροπής τους σε μισθωτούς εργάτες, αυξημένη αντίσταση στη βιομηχανική ανάπτυξη.

8. Σχετικά με την πάλη των τάξεων στο εσωτερικό των δυνάμεων της Επανάστασης

Η Επανάσταση συμπύκνωνε σε κοινωνικό επίπεδο μια συμμαχία της αστικής τάξης, των φιλελεύθερων διανοουμένων, των ενδιάμεσων στρωμάτων που είχαν ενταχθεί στις νέες υπό διαμόρφωση αστικές σχέσεις (μεταξύ αυτών προαγοραστές και άλλοι ενδιάμεσοι και τοπικοί πολιτικοί μεσολαβητές – τοπικές εξουσίες, προύχοντες), των αγροτών, των προλεταρίων (ναυτών κλπ.) και άλλων φτωχών στρωμάτων της εποχής, υπό την ηγεμονία της αστικής στρατηγικής και των φιλελεύθερων ιδεών του Διαφωτισμού.

Μετά την ήττα του Ναπολέοντα το 1815 και την παλινόρθωση της δυναστείας των Βουρβόνων στη Γαλλία, η υπό διαμόρφωση Ελλάδα αποτελεί το μόνο επαναστατικό κέντρο στην Ευρώπη, προσελκύνοντας ριζοσπάστες αγωνιστές από την Ευρώπη, την Αμερική και αλλού. (Έχουν καταγραφεί 940 «Φιλέλληνες» που πολέμησαν στην Επανάσταση, εκ των οποίων στη διάρκειά της σκοτώθηκαν ή πέθαναν 313).

Η ταξική αυτή συμμαχία εκφράστηκε μέσα από τις πολιτειακές μορφές που δημιούργησε η Επανάσταση (κυβέρνηση, Συνελεύσεις κλπ.), μέσα από τα ένοπλα σώματα, τις συνωμοτικές εταιρίες και τα κόμματα. Όμως και η πάλη μεταξύ των ιδιαίτερων ταξικών συμφερόντων στο εσωτερικό της κοινωνικής αυτής συμμαχίας εκφράστηκε με πολλαπλές μορφές, αν και πάντοτε διαμεσολαβημένα από τις πολιτικές παρατάξεις και τις πολιτικο-στρατιωτικές συγκροτήσεις σε τοπικό επίπεδο (Πελοπόννησος – Στερεά – Νησιά).

Εντούτοις, το ταξικό υπόβαθρο των αντιπαραθέσεων συχνά έρχεται στην επιφάνεια. Για παράδειγμα η ήττα της «ομοσπονδιακής τάσης» (η οποία τάση εκφράστηκε με την Πελοποννησιακή Γερουσία και τον «Άρειο Πάγο» στη Στερεά) είχε ως υπόβαθρο την αντίθεση των λαϊκών μαζών (αγροτών, ναυτών κλπ.) προς τους πλούχοντες και τους άλλους τοπάρχες. Γράφει σχετικά ο Κολοκοτρώνης για τη συγκυρία πριν τη σύγκλιση της 1^{ης} Εθνοσυνέλευσης το 1822:

«Τότε έκαμαν τα στρατεύματα όπου ήταν εκεί μια αναφορά, και μου εξήτησαν να τους δώσω την άδεια να σκοτώσουν τους πλούχοντες [...] εσηκώθηκα το μεσημέρι και επήγα και τους είπα τι κάμνετε αυτού; Κάμετε τον όρκο [...] και έπειτα πηγαίνετε εις ένα μέρος δια να αρχίσετε την Συνέλευσι [...] Ο Λαός είχε πάντοτε σκοπό να σκοτώση τους Άρχοντας και κάθε παραμικρά αιτία ερεθίζοντο» (Διήγησις ...: 88).

Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι ο δημοκρατικός ριζοσπαστισμός των Συνελεύσεων (που αποτυπώνεται στη γλώσσα των Συνταγμάτων της εποχής) και των μυστικών εταιριών εκφράζει σε μεγάλο βαθμό την ταξική δυναμική των λαϊκών τάξεων, η οποία ηγεμονεύεται κατόπιν (και καταστέλλεται) από την αστική θεσμική-κρατική συγκρότηση.

Ανεξάρτητα από το γεγονός ότι στις Συνελεύσεις και εταιρείες δεν είχε διαμορφωθεί οποιαδήποτε συνείδηση περί ταξικών συμφερόντων και αντιθέσεων, αυτές με τη δράση τους αμφισβητούσαν την πολιτική και πολιτειακή μορφή ύπαρξης

του καπιταλισμού της εποχής: το απολυταρχικό ή «περιορισμένα συνταγματικό» κράτος, την απόλυτη ή συνταγματική μοναρχία. Όπως παρατηρεί ο Γεώργιος Ζωιτόπουλος (Ζιούτος):

«Αλλ’ η εργατική τάξη δεν είναι ακόμα ώριμη για να ιδρύσει, την εποχή αυτή, πολιτική οργάνωση (κόμμα), που θα είναι το όργανο της ιστορικής αυτής μεταβολής. Τα επαναστατικά στοιχεία της εποχής συσπειρώνονται σε μυστικές, συνωμοτικές εταιρίες, που δρουν σύμφωνα με τις οργανωτικές και πολιτικές παραδόσεις του τεκτονισμού, του κομπανιονάζ, των καρμπονάρων, του γιακομπινισμού και των άλλων μυστικών (κλειστών) πολιτικών οργανώσεων που συγκροτούνται στη Γαλλία, στη Γερμανία, στη Βοημία κλπ., ιδιαίτερα κατά το 18ο αι. και τις αρχές του 19ου αι. [...] Το πρώτο τέταρτο του 19ου αι. χαρακτηρίζεται ιδιαίτερα από μια πολυσερμία μυστικών, συνωμοτικών οργανώσεων. Ξέρουμε πως στο πλαίσιο αυτών των οργανώσεων μπαίνει και η δική μας “Φιλική Εταιρία”, οργανώτρια, υποκινήτρια και εκτελέστρια της μεγάλης εθνικοαπελευθερωτικής επανάστασης του 1821» (Γ.Δ. Ζιούτος, 2009, *Το διεθνές εργατικό κίνημα. Στον 19ο και τις αρχές του 20ού αιώνα*, Αθήνα, Στοχαστής: 75-76).¹⁵

Ο ριζοσπαστικός δημοκρατισμός της εποχής του προβιομηχανικού καπιταλισμού οδηγεί σε σύγκλιση, κατά τον Ζιούτο, της δυναμικής που αναπτύσσει μέσα στην πάλη των τάξεων η εργατική τάξη και των εθνικοαπελευθερωτικών κινημάτων:

«Στη Γαλλία πραγματοποιείται, με την ξένη επέμβαση, η παλινόρθωση των Βουρβόνων, που προσπαθούν να γυρίσουν πίσω στο παλιό καθεστώς. Κάθε προοδευτική κίνηση καταδιώκεται. Οι πολιτικοί αγωνιστές καταφεύγουν σε μυστικές,

---

15 Την 1.5.1825, ιδρύθηκε στο Ναύπλιο, αποτελώντας αργότερα το πρόπλασμα του λεγόμενου «Γαλλικού κόμματος», η μασονική-επαναστατική μυστική εταιρία με τίτλο «Η Φιλόλαος Εταιρεία», με αρχηγό τον Ιωάννη Κωλέττη και ηγετικά μέλη τους Γκίκα Καρακαντζάνη, Παναγιώτη Δημητακόπουλο, Ιωάννη Θεοτόκη, Αδάμ Δούκα και Θόδωρο Βαλιάνο. Στο ιδρυτικό κείμενο της Εταιρείας διαβάζουμε: «καθορώντες το βάραθρον της απωλείας, εις το οποίον καταφέρεται παρασυρόμενον το Ελληνικόν Έθνος, από την άλογον λύσσαν των φατριών και από τας φρικτάς καταχρήσεις [...] ορκίζομαι εις το γλυκίτατον όνομα της φιλάτης Ελλάδος να συντελέσω και να συνεργήσω με όλην μου την δύναμιν προς κατάργησιν κάθε ιδιοτελούς συστήματος κοινοβλαβούς εις την Ελλάδα, και προς επιστήριζιν της αληθινής ευδαιμονίας και πολιτικής υπάρξεως του Ελληνικού Έθνους» (Ντίνος Κονόμος, 1973, *Μυστικές Εταιρείες στα χρόνια της Εθνεγερσίας*, Αθήνα: 46 επ.).

συνωμοτικές εταιρίες. Όμως, παρά την αντίδραση, εθνικά απελευθερωτικά κινήματα ξεσπούν σε διάφορες χώρες: Ισπανία (1820), Ιταλία, Ελλάδα (1821), Ρωσία (Δεκέμβρης 1825). Οι προοδευτικές δυνάμεις δεν καταπνίγονται και στα 1830 αρχίζει ένα μεγάλο επαναστατικό κίνημα, που αγκαλιάζει πολλές χώρες. Τον Ιούλη του 1830 ξεσπάει στο Παρίσι δημοκρατική εξέγερση, με συμμετοχή όλου του λαού και ενεργό δράση των εργατών. [...] Κατά την περίοδο 1810-1816 σημειώνονται σ' όλα τα βιομηχανικά κέντρα της Αγγλίας, εξεγέρσεις με καταστροφές των μηχανών και των εργοστασίων. [...] Για την κατάπνιξή του, η αγγλική κεφαλαιοκρατία ψήφισε στα 1812 ένα νέο νόμο, που επέβαλλε τη θανατική ποινή στους εργάτες που καταστρέφουν τις μηχανές. Με το βάρβαρο αυτό νόμο δικάστηκαν στα 1813 και εκτελέστηκαν δέκα οχτώ εργάτες. Ενάντια στο νόμο αυτό ακούστηκε στη Βουλή των Λόρδων η φωνή του Βύρωνα, που υπερασπίστηκε με πάθος τα δίκαια, το δικαίωμα στη ζωή, των εργατών. Και στα 1816 ο Βύρωνας σύνθεσε ένα χαιρετιστήριο τραγούδι προς τους "λουδίτες" (luddites)» (όπ.π.: 67).¹⁶

Η πολιτική στράτευση του Λόρδου Βύρωνα, την οποία μνημονεύει ο Ζιούτος, είναι απολύτως χαρακτηριστική: ταυτόχρονα υπέρ των Λουδιτών και υπέρ της ελληνικής Επανάστασης.

---

16 Το ποίημα περιέχεται σε μια επιστολή που έστειλε ο Λόρδος Βύρων στον Thomas Moore με ημερ.

14.12.1816: *Song for the Luddites* (Τραγούδι για τους Λουδίτες)

«Σαν τους ξεσηκωμένους γιους της Πέρα Ακτής
που ακριβά μ' αίμα αγοράσαν λευτεριά,
έτσι κι εμείς, παιδιά, κι εμείς
λεύτεροι ας γίνουμε ή ας πεθάνουμε θύματα ορμής!
Κάτω οι ηγεμόνες – εκτός απ' τον Λαντ τον «βασιλιά»!
Μόλις το ύφασμα που υφαίνουμε το φτιάξουμε
και το στημόνι με σπαθί ανταλλαχθεί,
με το πανί μας θα σκεπάσουμε
τον ηγεμόνα, που στα πόδια μας θ' αδειάσουμε,
κι από το αίμα το πηκτό του θα βαφεί.

Μαύρο το χρώμα, σαν τη δική του την καρδιά,
αφού οι φλέβες του με λάσπη έχουν φλομώσει!
Κι όμως, θα είναι η δροσιά
που αυτό το δέντρο – που σημαίνει λευτεριά
και που το φύτεψε ο Λαντ – θα ξαναοιώσει».

Μετάφραση: Θανάσης Γιαπιτζάκης <https://thepoetoftheuniverse.wordpress.com/category/%CF%84%CE%B6%CF%89%CF%81%CF%84%CE%B6-%CE%B3%CE%BA%CE%BF%CF%81%CE%BD%CF%84%CE%BF%CE%BD-%CE%BD%CE%BF%CE%B5%CE%BB-%CE%BC%CF%80%CE%B1%CF%8B%CF%81%CE%BF%CE%BD/>

9. Η διαμόρφωση του ελληνικού κράτους ως σημείο μη επιστροφής στη διαδικασία εμπέδωσης των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων

Η Ελληνική Επανάσταση αποτελεί την τελική πολιτική συμπύκνωση της διαδικασίας διάλυσης των ασιατικών παραγωγικών και κοινωνικών σχέσεων και της εμπέδωσης καπιταλιστικών σχέσεων και μορφών εξουσίας. Ταυτόχρονα αποτελεί αποτέλεσμα των νέων μορφών κοινωνικής συνοχής που αναδύονται με τη διάχυση των καπιταλιστικών σχέσεων και συνδέονται με την κινητικότητα, απαίτηση για αντιπροσώπευση και κινητοποίηση των λαϊκών μαζών για πολιτικά και οικονομικά δικαιώματα. Η ενσωμάτωση-υπαγωγή της νέας κινητικότητας στις καπιταλιστικές σχέσεις εξουσίας περνάει μέσα από τις διαδικασίες εθνικής συγκρότησης και την ανάπτυξη της εθνικιστικής ιδεολογίας και του αλυτρωτισμού.

Η διαδικασία αυτή μετασχηματισμού είχε ξεκινήσει ήδη αρκετά χρόνια πριν από την έκρηξη της Επανάστασης, αλλά επιταχύνθηκε με το ξέσπασμά της. Με τη θεσμική-κρατική αποκρυστάλλωση των νέων σχέσεων στο νεοελληνικό κράτος, η διαδικασία μετασχηματισμού φθάνει, σ' όλα τα κοινωνικά επίπεδα, στο σημείο μη-επιστροφής της. Στα επόμενα θα επιχειρήσουμε να συνοψίσουμε ορισμένα συμπεράσματα που προκύπτουν από την προηγούμενη ανάλυσή μας.

Στο οικονομικό επίπεδο, η μετάβαση στις καπιταλιστικές σχέσεις εξουσίας λάβαινε χώρα με την ανάπτυξη και επέκταση του χώρου κυριαρχίας του εμπορικού, εφοπλιστικού και μανουφакτουρικού κεφαλαίου και ταυτόχρονα με την παράλληλη διάλυση της συλλογικής-κοινοτικής κατοχής της γης και τη δημιουργία σχέσεων ατομικής κατοχής στην ύπαιθρο.

Στο πολιτικό επίπεδο είχε ήδη πριν την Επανάσταση μετασχηματιστεί η πολιτική λειτουργία των κοινοτικών δομών, με τη μετατροπή των προεστών σε διαμεσολαβητές των συμφερόντων του εμπορικού κεφαλαίου, και σε πολιτικούς προστάτες των νέων κοινωνικών σχέσεων απέναντι στις επεμβάσεις του κεντρικού οθωμανικού κρατικού μηχανισμού. Ένας αντίστοιχος ρόλος επιφυλασσόταν, στο πλαίσιο των συντελούμενων κοινωνικών μετασχηματισμών και στους μέχρι τότε στρατιωτικούς μηχανισμούς των κοινοτήτων, τους αρματολούς (και τους Κλέφτες). Παράλληλα διαμορφώνεται ένα ελληνικό αστικό πολιτικό προσωπικό στην

Κωνσταντινούπολη, αλλά και στις άλλες μεγάλες πόλεις της Αυτοκρατορίας και στο εξωτερικό.

Στο ιδεολογικό επίπεδο η διαδικασία διάλυσης των ασιατικών (οικονομικών, θεσμικών, πολιτικών) κοινοτικών σχέσεων και μορφών εισήγαγε ακόμα και στην ύπαιθρο τον αστικό εθνικισμό, παράλληλα με τις ιδεολογίες του φιλελευθερισμού, της «πολιτισμένης» οικονομικο-κοινωνικής τάξης πραγμάτων κ.λπ.

Η Επανάσταση σήμαινε την αλματώδη εξέλιξη αυτής της διαδικασίας μετάβασης σ' όλα τα κοινωνικά επίπεδα:

Στο πολιτικό επίπεδο διέλυσε τις μορφές τοπικής εξουσίας, έθεσε τα θεμέλια για τη συγκρότηση ενός τυπικά αστικού κρατικού μηχανισμού, ανέδειξε και εγκαθίδρυσε αστικά κόμματα και συνεπώς μια τυπικά αστική πολιτική σκηνή, επέβαλε τις καπιταλιστικές δικαιοκτικές μορφές, το καπιταλιστικό δίκαιο.

Στο ιδεολογικό επίπεδο εξασφαλίστηκε η κυριαρχία των αστικών ιδεολογικών υποσυνόλων: ο εθνικισμός και η αστική πολιτική ιδεολογία κυριαρχούν πλέον σε σταθερή και μόνιμη βάση πάνω στις θρησκευτικές και κοινοτικές ιδεολογίες. Η χριστιανορθόδοξη ιδεολογία υποβάλλεται έτσι σε μια διαδικασία μετασχηματισμού, κάτω από την ηγεμονία των κυρίαρχων αστικών ιδεολογικών υποσυνόλων. Μόνο στις αυτόνομες (από τη νέα κρατική εξουσία) περιοχές, στις περιοχές που εξακολουθούν να ελέγχονται από τις ένοπλες ομάδες των ληστών, θα εξακολουθήσει ο χριστιανισμός και ο κοινοτισμός να αποτελούν τις κυρίαρχες ιδεολογικές μορφές (βλ. παρακάτω).

Στο οικονομικό τέλος επίπεδο διαμορφώνονται με την Επανάσταση οι όροι για τη σταθερή και μόνιμη κυριαρχία του (εμπορικού) κεφαλαίου πάνω στην αγροτική παραγωγή και ως εκ τούτου για τη διευρυμένη αναπαραγωγή του κεφαλαίου, για την καπιταλιστική ανάπτυξη: τίθεται, με άλλα λόγια, με την ίδρυση του ελληνικού κράτους, σε κίνηση η διαδικασία γενίκευσης των σχέσεων ατομικής ιδιοκτησίας των αγροτών στη γη.

Στο σημείο αυτό χρειάζεται όμως να επιμείνουμε.

Στις προϋποθέσεις της καπιταλιστικής ολοκλήρωσης και ανάπτυξης που παρουσιάσαμε σχηματικά στα προηγούμενα (οικονομική, πολιτική, ιδεολογική κυριαρχία του κεφαλαίου, απουσία προκαπιταλιστικών αρχουσών τάξεων), αντιπαρατίθενται μια σειρά από παράγοντες:

α) Η διασπορά του ελληνικού κεφαλαίου και των ελληνικών πληθυσμών στην περιοχή των Βαλκανίων και της Μικράς Ασίας, δηλαδή πέραν των συνόρων του

νεοσύστατου κράτους. Αυτός ήταν, όπως θα δούμε και ο σημαντικότερος εξωτερικός προσδιορισμός που καθόρισε την πρώτη φάση της κεφαλαιακής συσσώρευσης στην Ελλάδα.

β) Οι οικονομικές καταστροφές και οι ανθρώπινες απώλειες που προκάλεσε ο επταετής πόλεμος.

γ) Η εκτεταμένη ένοπλη αντίσταση ενάντια στη νέα κοινωνική και πολιτική τάξη πραγμάτων, η οποία πήρε τη μορφή της ληστείας. Οι ληστές αποτελούσαν αφενός ένα κατάλοιπο των παλιών (μετασχηματισμένων ασιατικών) κοινωνικών σχέσεων και αφετέρου μια αυθόρμητη αντίσταση στην νέα, αστική τάξη πραγμάτων. Σχηματίζουν ένοπλες ομάδες, που συνέχονταν από ιεραρχημένες κοινοτικού τύπου σχέσεις, υπό την ηγεσία ενός αρχηγού που συνήθως ονομαζόταν βασιλιάς και χρησιμοποιούσαν ως σημαία τα σύμβολα της Ορθοδοξίας (Ε. Αμπού, 1968, *Ο βασιλεύς των ορέων*, Αθήνα, Γαλαξίας). Ο Μαρξ γράφει σχετικά με τη μάζα που, ελεύθερη από κάθε ιδιοκτησία, προκύπτει από τη διάλυση των προκαπιταλιστικών τρόπων παραγωγής:

«ρίχτηκε πρώτα-πρώτα μια μάζα ζωντανές εργατικές δυνάμεις [...] με μοναδικό βιοπορισμό την πώληση του εργατικού της δυναμικού ή τη ζητιανιά, την αλητεία και τη ληστεία. Το ότι δοκίμασαν πρώτα τον δεύτερο δρόμο, διώχτηκαν όμως απ' αυτόν και σπρώχτηκαν στη στενή οδό προς την αγορά εργασίας με την κρεμάλα, το παλούκι και το μαστίγιο [...] είναι ιστορικά διαπιστωμένο» (Κ. Μαρξ, 1990, *Βασικές γραμμές της κριτικής της πολιτικής οικονομίας*, τ. Β', Αθήνα, στοχαστής: 383).

Στην περίπτωση της πρώτης περιόδου της ελληνικής αστικής εξουσίας, η κρατική βία δεν μπορούσε να εξαλείψει τη ροπή της αποδεσμευόμενης αυτής μάζας προς τη ληστεία, πόσο μάλλον που τα οργανωτικά σχήματα του παλιού καθεστώτος, ο κλεφταρματολισμός, τους παρείχε μια σημαντική ένοπλη ισχύ. Κάτω από τον έλεγχό των ληστών βρισκόταν περισσότερο από το ένα έκτο της επικράτειας (κυρίως οι ορεινές περιοχές) του πρώτου ελληνικού κράτους. Η ακτίνα δράσης τους ήταν όμως πολύ ευρύτερη. Τον *Φεβρουάριο του 1836* πολιόρκησαν, για παράδειγμα, το Μεσολόγγι και τον *Απρίλιο του 1839* λεηλάτησαν το Γύθειο. Ορισμένες φορές επιχείρησαν να παίξουν έναν κεντρικό πολιτικό ρόλο τόσο με απαγωγές ξένων προσωπικοτήτων, όσο και μέσα από τις διασυνδέσεις τους (ή την επιρροή τους) με το ρωσικό κόμμα. Ένα από τα βασικά τους πολιτικά αιτήματα ήταν να εγκαταλείψουν τη

χώρα όλοι οι ξένοι εκτός από το βασιλιά Όθωνα (Α.Ν. Μπουρόπουλος, 1931, «Ληστεία», *Μεγ. Ελλ. Εγκυκλοπαίδεια*, τ. ΙΣΤ΄: 74-76).

Οι ήττες της Επανάστασης από το 1825 και μετά, η καταστροφική οικονομική κατάσταση και η λεγόμενη αναρχία (ληστεία, πειρατεία) καθόρισαν, όπως είπαμε, σε μεγάλο βαθμό τους πολιτικούς συσχετισμούς δύναμης. Με το τέλος του ένοπλου αγώνα προέκυψε μια κατάσταση καταστροφικής ισορροπίας: Καμιά πολιτική δύναμη δεν ήταν αρκετά ισχυρή για να διεκδικήσει με επιτυχία την πολιτική ηγεμονία πάνω στις άλλες πολιτικές δυνάμεις. Παράλληλα, καμιά πολιτική δύναμη δεν ήταν τόσο αδύνατη ώστε να επιτρέψει την κυριαρχία κάποιας άλλης.

Το αποτέλεσμα, όπως στις περισσότερες περιπτώσεις καταστροφικής ισορροπίας, ήταν ο *βοναπαρτισμός*. Συγκέντρωση της εξουσίας στα χέρια του αρχηγού του κράτους και δικτατορική διακυβέρνηση σε ανεξαρτησία από τις υπάρχουσες πολιτικές δυνάμεις.¹⁷

Εδώ χρειάζεται να προσέξουμε ένα σημείο: Ο βοναπαρτισμός προκύπτει ως αποτέλεσμα της καταστροφικής ισορροπίας ανάμεσα στις δρώσες κοινωνικοπολιτικές δυνάμεις σε μια συγκυρία, κι όχι αποκλειστικά ως αποτέλεσμα μιας καταστροφικής ισορροπίας ανάμεσα στην αστική τάξη και το προλεταριάτο (όπως μοιάζει να πιστεύει ο Πουλαντζάς στο *Πολιτική εξουσία και κοινωνικές τάξεις* [1975]). Οι πολιτικοί συσχετισμοί δύναμης αποτελούν σχετικά αυτόνομες συμπυκνώσεις των κοινωνικών συσχετισμών, όχι άμεσες αντανakλάσεις τους. Ή για να το διατυπώσουμε διαφορετικά, τα αστικά πολιτικά κόμματα δεν αποτελούν άμεσους εκφραστές μιας συγκεκριμένης τάξης ή ταξικής μερίδας, το καθένα, αλλά πολύ περισσότερο εκφραστές, όλα μαζί, της αστικής ηγεμονίας πάνω στις λαϊκές τάξεις και των μετατοπίσεων αυτής της ηγεμονίας. Υλοποιούν έτσι, το καθένα, κάποιες ιδιαίτερες μορφές συνασπισμού των στρατηγικών αστικών συμφερόντων με ορισμένα αποσπασματικά και άμεσα λαϊκά συμφέροντα, δηλαδή υπάγουν μέσω της (κοινοβουλευτικής) αντιπροσώπευσης τις λαϊκές τάξεις στην αστική πολιτική και κοινωνική τάξη πραγμάτων.¹⁸ Οι αστικές κοινοβουλευτικές σχέσεις αντιπροσώπευσης εγγράφουν λοιπόν με έμμεσο τρόπο τις λαϊκές τάξεις και τη δυναμική τους στο

---

17 Σχετικά με τον βοναπαρτισμό βλ. Μαρξ, *Η 18η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη* και Πουλαντζά, *Φασισμός και δικτατορία* (1975 σ. 409 κ.ε.).

18 Με την έννοια αυτή το επαναστατικό Κόμμα δεν αντιστρατεύεται ή αντιπολιτεύεται κάποιο ή κάποια αστικά κόμματα, αλλά συγκροτείται σε στρατηγική αντιπαλότητα με το αστικό κοινοβουλευτικό σύστημα στην ολότητά του.

εσωτερικό των αστικών πολιτικών κομμάτων: ως τον ηγεμονευόμενο πόλο ενός πολιτικού συσχετισμού δύναμης. Η (έμμεση) παρουσία των λαϊκών τάξεων στο εσωτερικό των αστικών πολιτικών δυνάμεων εγγράφει πάντα στον ορίζοντα τη δυνατότητα της πολιτικής κρίσης και ειδικότερα (κυρίως στη φάση του πρώιμου κοινοβουλευτισμού, όταν απουσίαζαν, ή δεν είχαν αναπτυχθεί οι κοινωνικοί και συνδικαλιστικοί μηχανισμοί αντιπροσώπευσης - υπαγωγής των λαϊκών τάξεων στο αστικό κράτος) της κρίσης καταστροφικής ισορροπίας ανάμεσα στις δρώσες (αστικές) πολιτικές δυνάμεις.

Με τον τρόπο αυτόν πρέπει να αντιληφθούμε την περίοδο διακυβέρνησης από τον Καποδίστρια. Δεν επρόκειτο ούτε για το αποτέλεσμα του συμβιβασμού της αστικής τάξης με τους (ανύπαρκτους άλλωστε) φεουδάρχες, ούτε για τη βούληση των μεγάλων Δυνάμεων, αλλά για την κρίση και το κενό ηγεμονίας, το οποίο καλύφθηκε φυσικά με έκτακτο τρόπο.

Ο Καποδίστριας ήρθε στην Ελλάδα τον Ιανουάριο του 1828 και τον ίδιο μήνα ανέστειλε, με τη συναίνεση και των τριών κομμάτων, την ισχύ του Συντάγματος. Η αντιπολίτευση στον τρόπο διακυβέρνησής του υπήρξε από την αρχή σημαντική. Μετατράπηκε εντούτοις το 1831 σε ανοικτή εξέγερση, τόσο στα νησιά υπό την καθοδήγηση του αγγλικού κόμματος, όσο και στη Στερεά υπό την καθοδήγηση του γαλλικού κόμματος (Δασκαλάκης 1934), όταν ο Καποδίστριας διέπραξε το θανάσιμο σφάλμα να ταυτιστεί με το ρωσικό κόμμα (Β. Π. Παπαδάκης, 1934, «Πολιτικά κόμματα», *Μεγ. Ελλ. Εγκυκλοπαίδεια*, τ. Ι': 850-859). Ο Καποδίστριας δολοφονήθηκε τον Σεπτέμβριο του 1831. Η έκρηξη του νέου εμφυλίου πολέμου αποσοβήθηκε την τελευταία στιγμή. Το διάστημα μέχρι την άφιξη του Όθωνα τον Ιανουάριο 1833 χαρακτηρίζεται ως «περίοδος της αναρχίας».

Η διαμόρφωση του νεοελληνικού καπιταλιστικού κράτους συνοδεύεται λοιπόν από μια τάση προς την πολιτική κρίση. Παρ' όλα αυτά η νεοσύστατη αστική εξουσία μπόρεσε ευθύς εξαρχής να καθορίσει την πολιτική στρατηγική της: την επέκταση της εθνικής κρατικής της επικράτειας.